

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22, p. 783-816

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12347>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM –
Doç. Dr. Mesut GÜN

This article was checked by iThenticate.

BRITISH LIBRARY'DEKİ TÜRKÇE YAZMA ESERLER*

Emek ÜŞENMEZ**

ÖZET

British Library'nin (İngiltere Milli Kütüphanesi) kuruluş tarihi 1750'li yıllara dayanmaktadır. Daha önce British Museum bünyesinde hizmet veren kütüphane yasal bir düzenleme ile British Museum'dan ayrılarak British Library adı altında müstakil bir yapıya kavuşturulmuştur. 1998 yılında Kraliçe tarafından resmi törenle açılan British Library 150 milyondan fazla belgeyi bünyesinde barındırmaktadır. British Library ihtiva ettiği kitap ve diğer içerikler bakımından dünyanın en büyük ikinci kütüphanesi olarak kabul edilmektedir. British Library binası Londra merkezde ulusal ve uluslararası tren seferlerinin buluşma noktası olarak kabul edilen St Pancras-Kings Cross istasyonunun hemen bitişiğinde yer almaktadır.

British Library'deki Türkçe yazma eserler için hazırlanmış ve günümüz itibari ile kütüphanedeki tüm Türkçe yazma eserleri ihtiva eden bir katalog bulunmamaktadır. 1888 ve 1958 yıllarında hazırlanan Türkçe yazma eserler kataloğu ve broşürü günümüz araştırmacıları için yeterli değildir. British Library'deki Türkçe yazma eserler çok çeşitlidir. Temel ve başlangıç olarak Doğu Türkçesini temsil eden Göktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı-Harezmi-Kıpçak sahası, Çağatay Türkçesinden Batı-Oğuz Türkçesini temsil eden Azerbaycan Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi ile yazılmış çok sayıda yazma esere ulaşmak mümkündür. Bunların dışında British Library hemen hemen bütün Türk lehçelerinde (Başkurt, Özbek, Tatar, Kazak, Kırgız, Çuvaş vb) eser barındırmaktadır.

Bu çalışmada British Library'deki Türkçe yazma eserlere genel hatları ile değinilmiştir. Kütüphanenin tarihçesi sunularak mevcut Türkçe yazma eserlerin seyri ve macerasını takip amaçlanmıştır. Türkçe yazma eserler ait oldukları döneme göre kabaca tasnif edilmiş; ilgili döneme ait bazı yazma eserlerden örnekler sunulmuştur. Türkçe yazma eserler üzerine yapılan katalog ve broşür çalışmalarına, kütüphanedeki Türkçe yazma eserlerin nereden nasıl temin edildiğine dair notlara ayrıca

---

* British Library ve kütüphanedeki Türkçe yazma eserler hakkında verilen bilgilerin bir kısmı 2014-2017 yılları arasında British Library ve Birleşik Krallık'ta yürütülen akademik araştırma ve incelemelere dayanmaktadır.

** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, El-mek: fahemek@gmail.com

yer verilmiştir. Eserler muhteva bakımından da bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Divanlar, mecmualar, tezkireler, fermanlar, tarih kitapları, edebiyat, müzik, astronomi, tefsir, Kuran vb çok farklı alanlarda yazılmış 4000 civarında Türkçe yazma esere sahip British Library, bu yönüyle araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: British Library, Türkçe Yazma Eserler, Londra, İngiltere, Doğu Türkçesi, Batı Türkçesi, Charles Pierre Henry Rieu, Glyn Munro Meredith-Owens, Birleşik Krallık

TURKISH AND TURKIC MANUSCRIPTS IN THE BRITISH LIBRARY

ABSTRACT

The foundation date of the British Library (The National Library of England) dates back to the 1750s. The library which had previously served in the British Museum was separated from the British Museum through a legal regulation and was brought to an independent structure under the name British Library. The British Library officially opened by the Queen in the year of 1998 contains over 150 million documents. The British Library is regarded as the world's second largest library in terms of books and other contents. The building of The British Library is located in the immediate vicinity of the St. Pancras-Kings Cross station which is considered to be the meeting point of national and international train services in central London.

There are not any catalogs in the British Library prepared for Turkish manuscripts and containing all Turkish manuscripts in the library as of today. The catalogs and brochures in Turkish manuscripts prepared in 1888 and 1958 are not enough for today's researchers. The British Library has a wide variety of Turkish manuscripts. It is possible to find a great number of manuscripts written in the language of Gokturk, Old Uyghur Turkic, the area of Karahanlı-Harezmi-Kipchak representing the East Turkic, and Azerbaijan Turkic, Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish and Turkish representing Western-Oghuz Turkic from Chagatay Turkic. Apart from these, the British Library has treatises in almost all Turkish dialects (Bashkurt, Uzbek, Tatar, Kazakh, Kirghiz, Chuvash, etc.).

In this study the Turkish manuscripts in the British Library are outlined. By presenting the history of the library, it was aimed to follow the navigation and the exploration of current Turkish manuscripts. The Turkish manuscripts are roughly classified according to their own era; some examples from the manuscripts of the relevant period were presented. The catalog and brochure studies about the Turkish manuscripts are also included in the notes on how to obtain the Turkish manuscripts in the library. The works were also classified in terms of their contents. The British Library which has around 4000 Turkish manuscripts written in various fields such as ottoman poetries, journals, a collection of biographies, decrees, history books, literature, music,

---

Turkish Studies

astronomy, interpretation, Koran has been attracting researchers' attention.

STRUCTURED ABSTRACT

The foundation date of the British Library (The National Library of England) dates back to the 1750s. The library which had previously served in the British Museum was separated from the British Museum through a legal regulation and was brought to an independent structure under the name British Library. The British Library officially opened by the Queen in the year of 1998 contains over 150 million documents. The British Library is regarded as the world's second largest library in terms of books and other contents. The building of The British Library is located in the immediate vicinity of the St. Pancras-Kings Cross station which is considered to be the meeting point of national and international train services in central London.

There are not any catalogs in the British Library prepared for Turkish manuscripts and containing all Turkish manuscripts in the library as of today. The catalogs and brochures in Turkish manuscripts prepared in 1888 and 1958 are not enough for today's researchers. The British Library has a wide variety of Turkish manuscripts. It is possible to find a great number of manuscripts written in the language of Gokturk, Old Uyghur Turkic, the area of Karahanlı-Harezmi-Kipchak representing the East Turkic, and Azerbaijan Turkic, Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish and Turkish Turkic representing Western-Oghuz Turkic from Chagatay Turkic. Apart from these, the British Library has treatises in almost all Turkish dialects (Bashkurt, Uzbek, Tatar, Kazakh, Kirghiz, Chuvash, etc.).

In this study the Turkish manuscripts in the British Library are outlined. By presenting the history of the library, it was aimed to follow the navigation and the exploration of current Turkish manuscripts. The Turkish manuscripts are roughly classified according to their own era; some examples from the manuscripts of the relevant period were presented. The catalog and brochure studies about the Turkish manuscripts are also included in the notes on how to obtain the Turkish manuscripts in the library. The works were also classified in terms of their contents. The British Library which has around 4000 Turkish manuscripts written in various fields such as ottoman poetries, journals, a collection of biographies, decrees, history books, literature, music, astronomy, interpretation, Koran has been attracting researchers' attention.

It is difficult to say a clear thing about the current situation and the number of Turkish manuscripts in the British Library (The National Library of England). It is possible to talk about roughly 4000 manuscripts in Turkish. However, in this number 4000, there are sometimes voluminous ottoman poetries, history books, religious works as well as fragments consisting of only one page or sheet. According to the information obtained from the library, there are about 4000 Turkish manuscripts in the British Library. But we only have access to catalog information of about 1300 of these manuscripts. An attempt is being

---

Turkish Studies

made to prepare a catalog in the form of a hand list of all Turkish manuscripts preserved in the British Library. However, this issue has not yet been adequately addressed in terms of reading and cataloging a large number of Ottoman Turkish manuscripts, especially the writings of Chagatay and other Turkish dialects.

It is possible to obtain more comprehensive information about the relevant manuscript in the independent works about the manuscripts kept in the library. The information provided in the current catalog work or manual lists is more limited and more problematic.

The Turkish manuscripts in the British Library vary in their contents. Thousands of manuscripts written in the field of ottoman poetries, Masnavi, journals, medical works, musical works, encyclopedias, history books, diplomatic correspondences, decrees, recollections, geographical works, mathematics, science, astronomy, faith, mysticism, Islam, Bible, Koran, interpretation, politics, grammar, language, literature, anthology are waiting for researchers. The journals and other works within must be carefully studied.

Keywords: British Library, Turkish and Turkic Manuscripts, London, England, Eastern Turkish, Western Turkish, Claudius Rich, Charles Pierre Henry Rieu, Glyn Munro Meredith-Owens, The United Kingdom

Tarihçe

İngiltere Milli Kütüphanesi'nin (British Library) kuruluş tarihi 1750'li yıllara dayanmaktadır. British Library Birleşik Krallık'ın (United Kingdom) ulusal yani milli kütüphanesidir. Bu yazıda geçen British Library, İngiltere Milli Kütüphanesi, İngiltere Ulusal Kütüphanesi gibi ifadeler aynı meramı dile getirmek için kullanılmıştır. Ayrıca ülkenin resmi adı Birleşik Krallık olmasına rağmen galatı meşhur olan İngiltere sözü ile ifade edilmek istenen de Birleşik Krallık'tır.

İngiltere Milli Kütüphanesi'nin hukuki temelleri 1969 yılında atılmıştır. İngiltere Parlamentosunda kurulan Milli Kütüphaneler Komite Başkanlığının raporunda British Library kurulmasına ilişkin niyet ortaya çıkmıştır. 1971 yılında ise bu konuya ilişkin resmi rapor kabul edilerek İngiltere Milli Kütüphanesi yasal statüye kavuşmuştur. 1972 yılında meclise sunulan British Library Kanunu meclis onayından geçmiş ancak British Library 1 Temmuz 1973 tarihinde aktif çalışmalarına başlayabilmiştir.

Bu yasal süreçle birlikte British Museum'un bir parçası, bölümü olarak faaliyet gösteren British Library bünyesine zaman içinde farklı bölümler eklenmiştir.

Bu bölümlerden en eskisi ve en meşhuru elbette Library of the British Museum'dur. Müzenin en eski ve en köklü bölümlerinden biri olan bu kütüphanenin temelleri 1753 yılında atılmıştır. Başlangıçta basılı kitaplar bölümü kurulmuş devam edegelen 200 yıl içinde British Museum'un en geniş bölümü haline gelmiştir. Bu kütüphane genel kitaplık yani halk kütüphanesi olarak hizmet vermiştir. Ayrıca "legal deposit" adı verilen bir prosedür Library of the British Museum için uygulamaya konulmuştur. Gerçek veya tüzel kişi sahip olduğu kitapların bir kopyasını hukuki bir protokol karşılığında kütüphaneye devrediyor. Bu şekilde hem kütüphane kitap kazanmış oluyor hem de kişilerin veya kurumların kitapları derleme koleksiyon olarak yasal zeminde kütüphanede muhafaza edilmiş oluyor. Bu bağlamda Library of the British Museum dünyanın sayılı

Turkish Studies

koleksiyonlarına sahiptir. Nitekim 19. Yüzyıl sonlarında Sovyet devlet adamı Lenin'in koleksiyonları Library of the British Museum'da özel olarak inşa ettirilen bir okuma salonunda okurların hizmetine sunulmuştur. Hatta Lenin, kütüphaneye o kadar kitap bağışlamıştır ki bu kitapların sayısının Moskova ve Petersburg'takilerden daha fazla olduğu söylenmektedir. Lenin koleksiyonu legal deposit kapsamında değildir. Library of the British Museum'da sadece basılı kitaplar değil müzik ses kayıtları, haritalar, yazma eserler, özel koleksiyonlar, süreli yayınlar gibi çok geniş bir içerik vardır. Kayıtlarda Lenin'in mahlas olarak Jacob Richter adını kullandığına tanık olduk. Lenin'in yanı sıra Karl Marx, Charles Dickens, George Bernard Shaw and Virginia Woolf gibi meşhur isimlerin de koleksiyonları mevcuttur.

British Library'nin bir diğer birimi olan Patent Office Library (1962 yılından sonra National Library of Science and Invention olarak isim değiştirmiştir) 1855 yılında kurulmuştur. Birimin kuruluş amacı kütüphane bünyesindeki eserlerin kopyalarının genel kullanıma açılmasında yasal prosedürleri sağlamak, illegal baskı, kopya vb işlemlerin önüne geçmektir.

National Central Library 1916 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı öğrencilere yönelik olup onlara ödünç kitap temini, kaynak sağlama vb işlemlerin yürütülmesidir. 1966 yılında British Museum yakınıdaki yeni binasına taşınmıştır.

National Lending Library for Science and Technology kısmı British Library'nin üçüncü büyük kısmını teşkil etmektedir. 1916 yılında Londra'da hizmet vermeye başlayan birim 1961 yılında Yorkshire şehrine nakledilmiştir. 1973 yılında British Library Lending Division ile ilgili birim tek çatıda toplanmıştır. 1985'te ise bölümün adı British Library Document Supply Centre olarak değiştirilmiştir. Birimin amacı İngiltere genelindeki kütüphanelere teknik veri ve destek hizmetleri sağlamaktır. Ülke içi ve ülke dışından verilen siparişler, kopya hizmetleri, fotokopi, tarama vb servisler ilgili birim tarafından üstlenilmiştir. Yıl içindeki rakamlara bakıldığı zaman çok yoğun bir iş hacminden bahsetmek mümkündür.

1974'te British Library iki kurum haline dönüştürülmüştür. Bunlardan biri The British National Bibliography diğeri ise The Office of Scientific and Technical Information'dur. 1950'li yıllardan itibaren The British National Bibliography şirket şeklinde işlev görmüş; yayın, baskı, neşriyat, teknik veri analizleri vb hizmetler sunmuştur. The Office of Scientific and Technical Information Eğitim ve Bilim Bakanlığından transfer edilen bir bölüm olup British Library'nin Araştırma ve Geliştirme bölümü olmuştur. 1999 yılında ise mevcut bölümün işlevi British Library'den Library and Information Commission'a şimdiki adıyla The Museums, Libraries and Archives Council'e aktarılmıştır.

British Library'nin en önemli bölümlerinden biri India Office Library and Records'tur. Foreign and Commonwealth Office (Dışişleri Bakanlığı) içinde bir birim olan India Office Library and Records 1982 yılında British Library çatısı altına girmiştir.

1983 yılında British Library, British Institute of Recorded Sound'u devralınca India Office Library and Records'un kayıtları ve hacmi genişledi. Özel koleksiyon ve kayıtlarla daha da zenginleşen bu birim Sounds Archive olarak yeniden adlandırılmış olup bugün dünyanın sayılı ses arşivleri arasında gösterilmektedir.

Günümüzde son derece modern ve kullanışlı bir binada hizmet veren British Library'nin British Museum'dan taşınma süreci eskilere dayanır. British Museum'da yaşanan yer sorunu 1900'lerin başında boy göstermişti. Milyonlarca kitap, koleksiyon, harita, gazete için yer temini ve muhafaza kolay bir iş değildi. Öncelikli olarak gazeteler için ayrı bir bina tahsis edilmiş ve bugün Colindale'deki yerine taşınmıştır. British Library Newspapers adı altında hizmet vermektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'nın Londra'yı bombalaması sonucu British Museum bünyesindeki

---

Turkish Studies

koleksiyonlar zarar görmüştür. Özellikle 1940'lı yıllarda ağır bombardıman kütüphaneye ciddi zarar vermiştir. Bu esnada kısa süreli olarak kitap ve koleksiyonlar Royal Arsenal'a taşınmıştır. 1960'lı yıllarda yaşanan bu yer, depo sorunu sonrasında Bloomsbury'de bir yer alınmış 1967 yılına kadar burada depolama yapılmıştır. 1973-74'te hazırlanan yıllık raporda kütüphanenin çok acil bir yere ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır.

Mimar Colin St John Wilson 1960'larda kütüphane binası için bir plan çizimi üzerinde çalışmıştır. British Museum'un hemen bitişiğine yapılması düşünülen bu plan yerel otorite tarafından muhtelif gerekçelerle kabul görmemiştir. Alınan nihai karar neticesinde kütüphanenin hacmi, personel ve birim sayısı gibi hususlar da dikkate alınarak St Pancras tren istasyonunun batısında kalan boş ve geniş alan yeni kütüphane binası için uygun saha olarak belirlenmiştir. 1974 yılında dönemin hükümeti tarafından kütüphane inşası için 6 milyon pound aktarılmıştır. Kütüphane planı ve benzeri konularda ortak karara varılamaması, artan maliyetler, bütçe sorunu vb nedenlerden dolayı British Library binasının yapımı oldukça gecikmiştir. Kütüphanenin resmi açılışı Kraliçe tarafından Haziran 1998'de yapılmıştır. British Museum'dan kitapların ve diğer malzemelerin taşınması yaklaşık 3 yıl sürmüştür.

Kütüphane İçeriği

British Library ihtiva ettiği kitap ve diğer içerikler bakımından dünyanın en büyük ikinci kütüphanesi olarak kabul edilmektedir. 150 milyondan fazla belge barındıran British Library binası Londra merkezde ulusal ve uluslararası tren seferlerinin buluşma noktası olarak kabul edilen St Pancras-Kings Cross istasyonunun hemen bitişiğinde yer almaktadır. Oldukça ayrıntılı ve özel kullanım sahasına göre planlanmış olan British Library binasının dış yüzü klasik İngiliz mimari stiline uygun olarak kırmızı tuğladan yapılmıştır. Kütüphanenin yer altında da büyük bir kullanım alanı vardır. Bu kısım kitap depolanması için özel olarak tasarlanmıştır. Sipariş edilen kitaplar yer altındaki bu depolardan ilgili birimlere fabrika bantları ile ulaştırılmaktadır. Sipariş edilen kitabın okuma salonuna ulaşması için asgari bekleme süresi 70 dakikadır.

Her gün binlerce insanın gelip geçtiği, Londra'nın en kalabalık mekanlarından olan Kingscross metro istasyonundan çıktığımız zaman ana cadde üzerinde Rönesans devrinin en görkemli yapılarından St Pancras kilisesi göze çarpar. Bu görkemli yapı bugün otel olarak hizmet vermektedir. Caddedeki insan kalabalığı, trafik ve gürültüden kurtulmak için kendinizi British Library bahçesine atmanız yeterlidir. Bahçede bronz Newton heykeli sizi karşılar. Hemen sağ tarafta bilim ve kongre merkezi kütüphane binasından bağımsız olarak hizmet vermektedir. Otomatik kapılardan ana binaya girerken güvenlik kontrolünden geçtikten sonra hemen karşınızda bilgi masası yer alır. Giriş solda çeşitli yayınların ve hediyelik eşyaların satışı sunulduğu bir mağaza vardır. Sol taraftan merdivenlerden yürüdüğünüz zaman British Library bünyesindeki nadir eserlerin sergisini görürsünüz. Kadim Kur'anı Kerim yazmaları, İnciller, Latince eserler, ilk İngilizce kitaplar, meşhur müzisyenlerin ses kayıtları, kıymetli yazma eser nüshaları, haritalar, Uzakdoğu yazma eserleri, pul koleksiyonları vb çok sayıda nadir nesneye burada rastlamak mümkündür. Kütüphaneye girdiğinizde tam ortada camekândan yapılmış ve aşağıdan yukarı asansör kabinini andıran bir iç kütüphane vardır. Bu kütüphane Kral III. George'nin (1760-1820) kitaplarını ihtiva eder.

British Library'deki Türkçe Yazma Eserler

İngiltere'nin önde gelen koleksiyonları ve kraliyet mensubu araştırmacılarının özel koleksiyon ve destekleri ile zenginleştirilen kütüphanenin temel çekirdeğini yazma eserler ve nadir koleksiyonlar oluşturmaktadır. Bugün için dünyanın sayılı kütüphaneleri arasında yer alan British Library (İngiltere Milli Kütüphanesi) milyonlarca kitap ve koleksiyonu bünyesinde barındırmaktadır. British Library (İngiltere Milli Kütüphanesi) sadece Türkler için değil Asya, Ortadoğu Avrupa, Afrika ve diğer kıta milletleri için de son derece önemlidir. Özellikle 19. Asrın ikinci yarısından

sonra koloni düzeni ile dünyaya hakim olma çabası içerisinde olan İngiltere, başta Ortadoğu olmak üzere özellikle İslami yazma eserlere ve koleksiyonlara ayrı bir ilgi ve alaka göstermiştir. Bugün için British Library (İngiltere Milli Kütüphanesi) içerisinde sayıları binlerle ifade edilebilecek yazma eserler mevcuttur.

Yazma eserler dışında çok sayıda Türkçe basma eseri de bünyesinde barındıran British Library'deki Türkçe eserlerin basma ve yazma olarak sayısı on binlerle ifade edilebilir. Türkçe eserler sadece Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu ile sınırlı değildir. Türk dünyasının hemen her yerinden yazma veya basma eser kütüphanede saklanmaktadır. Başkurt, Tatar, Kırgız, Kazak, Kırım, Yakut, Çuvaş, Özbek, Türkmen, Azeri, Karakalpak gibi pek çok Türk lehçesinde basma ve yazma eserlere ek olarak Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay, Osmanlı Türkçesinde yazılmış binlerce yazma eser de British Library de muhafaza edilmektedir. Kütüphanedeki bu eserlerin tamamı Türkçe adı altında zikredilmektedir. Tasnif çalışmalarında ise Ottoman Turkish, Kok Turkish, Uyghur, Chaghatay, Eastern Turkic gibi ifadeler kullanılmaktadır. Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabelerden Göktürk (Runik), Eski Uygur, Kiril, Arap ve Latin gibi hemen her tür alfabe ile yazılmış Türkçe eser British Library'de mevcuttur.

British Library'deki Türkçe yazma eserlerin kütüphaneye kazandırılmasında hibe ve satın alma gibi etkenler rol oynamıştır. Özellikle hibe konusunda Batılı oryantalistlerin yeri azımsanamaz. Bunların başında İngiliz oryantalist, gezgin ve koleksiyonerler gelmektedir. Birleşik Krallık adına Osmanlı Devleti, Hindistan, Rusya, Ortadoğu ülkelerinde görev yapmış olan pek çok oryantalist veya diplomat gittiği yerlerden satın aldığı eserleri şahsî kütüphanelerinde muhafaza etmişler veya Birleşik Krallık'taki çeşitli kütüphanelere hibe etmişlerdir.

British Library bugünkü binasına taşınmadan önce British Museum içinde hizmet veriyordu. Bu sırada British Museum içinde yerleşik Sloane ve Harleian kütüphaneleri bugünkü British Library'deki Türkçe yazma eserlerin çekirdeğini oluşturur. Kütüphane verilerinden elde ettiğimiz bilgilere göre İngiliz koleksiyoner **Claudius Rich** (1787-1820) 124 adet Türkçe yazma eseri kütüphaneye hibe etmiştir. Bu eserler arasında Çağatay Türkçesi ile yazılmış olan Kıyasü'l-Enbiyâ da yer almaktadır. Claudius Rich tarafından toplanan Türkçe yazmalar ayrıca bir katalogta toplanmıştır. Katalog esasen British Museum'da bulunan Add. 7830-7939 arasındaki eserleri ihtiva etmektedir. Toplam 109 adet Türkçe yazma eseri içeren bu katalog 1888 yılında Charles Pierre Henry Rieu (1820-1902) tarafından yapılan ikinci katalogun temelini oluşturmaktadır. İran, Irak ve Türkiye'de de dolaşan Claudius Rich'in 19. yüzyıl başlarında Bağdat'ta Birleşik Krallık adına diplomatik görevde olduğu bilinmektedir.

Rusya'nın Erzurum konsolosu **Alexandre Jaba** (1801-1894) Petersburg'da şarkiyat okumuş bir araştırmacıdır. 1848-1866 yılları arasında Erzurum'da görev yapan Alexandre Jaba'nın koleksiyonundan 49 cilt Türkçe yazma eser British Library bünyesine geçmiştir. Bu yazmalar arasında Divanlar büyük yer tutar.

Alman vatandaşlığından Türk vatandaşlığına geçen ve çalışmalarını İstanbul'da devam ettiren oryantalist **Osman Oskar Rescher** (1884-1972) şarkiyatçılar arasında önemli bir isimdir. Sahip olduğu Arapça, Farsça, Türkçe çok sayıda yazma eserlerden bir kısmını British Library'e hibe etmiştir. Osman Oskar Rescher'in koleksiyonunun büyük kısmı Yale Üniversitesi ve Almanya'daki bazı üniversitelere hibe edilmiştir.

İskoçyalı oryantalist **Elias John Wilkinson Gibb** (1857-1901) British Library'e en çok yazma eser hibe edenlerden biridir. Özellikle Osmanlı sahası eserlerine ve Divan edebiyatına ilgi duyan Elias John Wilkinson Gibb koleksiyonunda bulunan 320 adet Türkçe yazma eser onun vefatından sonra British Library'e bağışlanmıştır. (Ferrard, İslam Ansiklopedisi; 14, s. 64-66) Yazarın matbu eserleri ise Cambridge Üniversitesine verilmiştir. Türk Ansiklopedisi "Gibb" maddesinde

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22

Elias John Wilkinson Gibb kitaplığında 325 adet Türkçe-Arapça-Farsça yazma eser bulunduğu bunlardan 10 tanesinin tezkire; 160 tanesi Divan; 19 Mesnevi ve 15 tane de antoloji olduğu ifade edilmektedir. (Türk Ansiklopedisi, 1969; 17, s. 342-343)

General **Sir Tomkyns Hilgrove Turner** (1764-1843) asker kökenli bir İngiliz olup meşhur Rosetta Taşı'nın (Rosetta Stone) Mısır'dan İngiltere'ye getirilmesine refakat etmiştir. Sir Tomkyns Hilgrove Turner'in damadı Henry Octavius Coxe (1811-1881) İngiliz bilgin ve kütüphanecidir. Başlangıçta British Museum'un yazma eserler sorumlusu olarak çalışmıştır. Daha sonra da Oxkord'daki Bodleian Library'de görev yapan Henry Octavius Coxe'nin kayınbabası General Sir Tomkyns Hilgrove Turner'in koleksiyonundaki Türkçe yazma eserleri British Museum'a dolaylı olarak British Library'e kazandırılmasında etkili olduğu söylenebilir.

British Library'e yazma eser bağışında bulunan bir diğer İngiliz koleksiyoner de **Sidney John Alexander Churchill** (1862-1921) esasen bir İngiliz diplomattır. Uzun yıllar İran'da İngiliz konsolosu olarak görev yapmıştır. Farsçası oldukça iyi olan Sidney John Alexander Churchill'in Arapça, Farsça, Türkçe ve İbranice yazma eserleri British Museum'a dolaylı olarak British Library'e hibe edilmiştir. Kütüphanenin Farsça yazma eserler kataloğunda "Churchill Manuscripts" özel bir yer tutar.

Meşhur Türkolog ve oryantalist **Sir James William Redhouse** (1811-1892) tarafından hazırlanan oldukça geniş kapsamlı Redhouse sözlüğünün 12 ciltlik el yazması British Museum üzerinden British Library Türkçe yazma eserler bölümüne aktarılmıştır.

Rıza Nur (1879-1942) 1935 yılında, yazmış olduğu bütün eserleri bir şartname mektubu ile British Museum'a göndermiştir. Malum olduğu üzere British Museum'daki yazma eserler daha sonra British Library'e aktarılmıştır. Rıza Nur şartname mektubunda eserlerinin 1960 yılına kadar yayımlanmamasını talep etmiştir. Bilindiği üzere British Library'nin uyguladığı legal deposit kapsamında pek çok yazar eserlerini bu kütüphaneye hibe etmiştir.

British Library (İngiltere Milli Kütüphanesi) bünyesindeki Türkçe yazma eserlerin bugünkü durumu ve sayısı hakkında net bir şeyler söylemek zordur. Kabaca 4000 civarında Türkçe yazma eserden bahsetmek mümkündür. Fakat bu 4000 sayısı içinde bazen hacimli divanlar, tarih kitapları, dini içerikli eserler olduğu gibi sadece tek sayfa veya yapraktan oluşan fragmanlar da bu sayı içinde gösterilmektedir. Kütüphaneden elde edilen bilgilere göre British Library bünyesinde yaklaşık 4000 Türkçe yazma eser vardır. Fakat bu yazma eserlerden sadece 1300 kadarının katalog bilgisine ulaşabilmekteyiz. British Library bünyesinde muhafaza edilen bütün Türkçe yazma eserlerin el listesi (handlist) biçiminde bir kataloğunun hazırlanması yönünde girişim devam etmektedir. Fakat bu konuda özellikle Osmanlı Türkçesi dışında çok sayıda -Çağatay ve diğer Türk lehçelerine ait yazmaların- okunup kataloglanması hususunda henüz yeterli bir çalışma başlatılmamıştır.

British Library (İngiltere Milli Kütüphanesi) Türkçe yazma eserler kronolojik olarak Türk dilinin tarihsel sürecine göre şu başlıklar altında tasnif edilebilir:

1. GÖKTÜRK VE UYGUR HARFLİ TÜRKÇE YAZMA ESERLER

British Library'deki Eski Türkçe dönemine ait Göktürk ve Uygur harfli Türkçe yazma eserler Doğu Türkistan kaynaklıdır. Macar araştırmacı ve Asya çalışmaları konusunda uzman olan Marc Aurel Stein (1862-1943) 1900-1916 yılları arasında Orta Asya'da üç farklı araştırma gezisine (expedition) katılmıştır. Bu araştırma gezilerinde Doğu Türkistan, Turfan civarında çok sayıda belgeye ulaşılmıştır. Dunhuang yakınlarındaki Bin Buda Mağarası bu gezinin kilit noktasıdır. Bu mağaradan yüzlerce parça yazma eser, madeni eşya, resim vb elde edilmiştir. Marc Aurel Stein koleksiyonu olarak adlandırılan ve bu geziler sonucunda elde edilen ürünler bugün İngiltere'nin British Museum, Victoria and Albert Museum gibi müzelerinde sergilenmektedir. Marc Aurel Stein

koleksiyonundan elde edilen yazma eserler ve diğer yazılı belgeler ise British Library bünyesinde okurların hizmetine sunulmaktadır. Kütüphane kayıtlarına bakıldığı zaman Göktürk ve Uygur alfabesi ile yazılmış **441** civarında yazma eser vardır. Genel Marc Aurel Stein koleksiyonunda ise yaklaşık 46944 envanterden söz edilmektedir¹. Eski Uygur dönemi eserlerinden Irk Bitig de Stein tarafından yapılan araştırma gezisi sonucu elde edilmiş olup bugün British Library raflarında muhafaza edilmektedir. (Or. 8212/161)

Or. 8212/108 katalog numarası ile kayıtlı mecmuada Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış şiirler bulunmaktadır.

Runik harfli bazı fragmanlar arasında Or. 8212/161, Or. 8212/104, Or. 8212/1692, Or. 8212/79, Or. 8212/78 envanter numarası ile kayıtlı yazma parçalarını sayabiliriz.

Language(s)/Script(s)	Number manuscripts/blockprints	of Number Digitised
'Phags-pa (script)	2	2
Arabic (lang.)	2	2
Arabic (script)	2	2
Avestan (lang.)	0	0
Avestan (script)	0	0
Bactrian (lang.)	0	0
Brahmi (script)	11,778	11,603
Chinese (lang.)	21,248	13,797
Chinese (script)	21,246	13,795
East Syriac Māḡḡhāyā (Nestorian) (script)	0	0
English (lang.)	171	146
forged	24	24
French (lang.)	9	9
Gandhari Prakrit (lang.)	410	355
German (lang.)	1	1
Greek (lang.)	0	0
Greek (script)	0	0
Gupta (script)	9	6
Hebrew (script)	1	1
Hepthalite (script)	0	0
Judaeo-Persian (lang.)	1	1
Kharosthi (script)	429	374
Khitan (lang.)	0	0
Khitan large (script)	0	0
Khotanese (lang.)	2,364	2,312
Kok Turkic (script)	13	12
Latin (lang.)	0	0
Manichaean (script)	10	9
Middle Persian (lang.)	6	4
Mongolian (lang.)	17	10
Mongolian (script)	15	8
Nagari (script)	0	0

¹ Bu bilgiler British Library Uluslararası Dunhuang Projesi web sayfasından alınmıştır. http://idp.bl.uk/pages/collections_en.a4d Erişim: 02.03.2017.

New Persian (lang.)	0	0
not applicable	66	57
Old Turkic (lang.)	115	30
Pahlavi (script)	0	0
Pala (script)	0	0
Parthian (lang.)	5	5
Sanskrit (lang.)	8,735	8,646
Siddham (script)	2	1
Sogdian (lang.)	95	64
Sogdian (script)	74	50
Syriac (lang.)	0	0
Tangut (lang.)	4,060	3,608
Tangut (script)	4,052	3,599
Tibetan (lang.)	7,050	4,248
Tibetan (script)	7,062	4,260
Tocharian A (lang.)	0	0
Tocharian B (lang.)	1,268	1,262
Tocharian C (lang.)	0	0
Tumshuqese (lang.)	5	5
unidentified (lang.)	254	227
unknown (script)	2	1
Uyghur (script)	313	180
Zhang-zhung (lang.)	0	0
Toplam*	46,944	35,852

Sanskritçe uzmanı İngiliz oryantalist **Lionel David Barnett (1871-1960)** tarafından hazırlanan bir katalogda Göktürk ve Uygur Türkçeleri ile yazılmış bazı eserlere yer verilmiştir. Bu katalog sadece bir el kitapçığı mahiyetindedir, basılı değildir. Kütüphanenin üçüncü katında yerleşik olan Asya ve Afrika Çalışmaları kısmının Okuma Salonunda (Asian and African Studies) (Reading Room) bu el kitapçığına ulaşmak mümkündür. Göktürk-Uygur Türkçeleri ile yazılmış olanlar da dahil olmak üzere Hotan araştırma gezilerden elde edilen bütün koleksiyon ürünlerini (Çince, Tibetçe vb) içeren katalog 2002 yılında neşredilmiştir².

2. DOĞU TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ ESERLER

British Library bünyesinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerden sonra sayısal çoğunluk bakımından ikinci sırada yer alan yazma eserler Doğu Türkçesi ile kaleme alınmış olanlardır. 1888'de Rieu tarafından hazırlanan ilk katalogda toplam 39 Doğu Türkçesi yazmasına yer verilmiştir. Karahanlı-Harezmi Türkçesi devrine dahil edebileceğimiz birkaç Türkçe Kuran tercümesi dışında Doğu Türkçesi ile kaleme alınmış yazma eserlerin çoğu 16. Yüzyıl sonrasına aittir. Çağatay Türkçesi dil devresine ait bu yazmaların büyük kısmı geç dönem Çağatay Türkçesine ait olup 18-19. Yüzyıllarda kaleme alınmıştır.

Rieu kataloğunda toplam 33 Çağatay Türkçesi/Doğu Türkçesi eseri ve tavsifine yer verilmiştir. Bunlardan 22 tanesi manzum 11 tanesi ise mensurdur. Kütüphanedeki Çağatay eserleri zaman içinde artmıştır. Konu bakımından çeşitlilik gösteren bu eserler arasında divanlar, mesneviler, mecmualar, tıp eserleri, musiki eserleri, ansiklopediler, tarih kitapları, diplomatik yazışmalar, fermanlar, hatıratlar, coğrafya eserleri, matematik, fen, astronomi, inanç, tasavvuf, İslam, İncil,

² Prods Oktor Skjærvø, (with Contributions by Ursula Sims-Williams) Khotanese Manuscripts From Chinese Turkestan In the British Library: a Complete Catalogue With Texts And Translations. London, British Library, 2002.

Kuran, tefsir, siyasetname, gramer, dil, edebiyat, antoloji türünden eserler bulunmaktadır. British Library'de saklanan Türkçe eserler arasında Çağatay ve Türk edebiyatının en güçlü isimlerinden biri olan Ali Şir Nevâî eserleri özel bir yer tutar. Rieu kataloğunda tasnif edilen Çağatay/Doğu Türkçesi eserlerinin neredeyse tamamı Ali Şir Nevâî külliyyatını içermektedir. Bu durum Ali Şir Nevâî eserlerinin istinsah sıklığını ve okunurluğunu gösteren en açık göstergelerden biridir. 19. yüzyıl sonlarında yapılan Rieu kataloğunda sadece 33 adet Çağatay/Doğu Türkçesi eseri varken bu sayı günümüzde artmış olmakla birlikte net rakamla ifade edilemeyecek kadar karışık bir durum söz konusudur. Kütüphane verilerine göre 75 cilt içinde 148 Çağatay/Doğu Türkçesi eseri mevcuttur. Fakat bu sayının kesinlik ifade etmediğini hemen belirtelim. Çünkü bazı mecmuaların içinde onlarca farklı eser vardır. Mesela **Add. 7914** katalog numaralı mecmua içinde hemen bütün Çağatay şairlerinin eserlerini ihtiva eden 13 farklı yazma eser bulunmaktadır. Hal böyle olunca British Library bünyesindeki Türkçe eserlerin tespit ve tasnif işi biraz zaman alacaktır.

Karahanlı-Harezmi-Kıpçak (13-15 yy) Türkçesi ile Yazılmış Eserler

British Library'de saklanan, 13-15. Yüzyıl Karahanlı-Harezmi-Kıpçak sahasına dahil edebileceğimiz eserler arasında bazı satır arası Türkçe Kuran tercüme ve dinî içerikli birkaç eserden söz etmek mümkündür.

Mukaddimetü'l-Edeb/Zemahşerî

Or. 1174 katalog numarası ile saklanan bu eser; 190 varaktan oluşmaktadır. 26.5X18 cm boyutlarındadır ve varaklar her biri 11.5 cm uzunluğunda olan 5 satırı ihtiva eder. Büyük boyutlu Nesih hattı ve tüm sesli harfler ile yazılan eserin sayfa kenarları çerçevelememiştir. El yazması H. 1 Recep 864 (M. 1460) tarihi ile kayda geçirilmiştir.

Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî el Harezmi (1075-1144) tarafından kaleme alınan bu eserde sınıflandırılmış kelimelerin yer aldığı bir sözlük karşımıza çıkar. Zemahşerî bu eseri Türklere Arapça öğretmek maksadı ile kaleme almıştır. Eserde Arapça bir kelimenin Farsça ve Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Muhabetnâme/Harezmi

Harezmi Türkçesi ile yazılmış manzum bir eserdir. 1353 yılında hayatı hakkında hemen hiç bilgi bulunmayan Harezmi lakaplı biri tarafından Muhammed Hoca Bey arzusu üzerine yazılmıştır. British Library'de iki nüshası bulunmaktadır. Muhabetnâme adlı mesnevi nüshalarından ilki Uygur harfli olup (Or. 8193 160-13) **Or. 8193** katalog numaralı mecmuada diğeri ise Arap harfli olup (Add. 7914/mecmua 290-313) **Add. 7914** katalog numaralı mecmuada muhafaza edilmektedir.

Kısâsü'l-Enbiyâ/Rabgûzî (Add. 7851) (Or. 5328)

Adından da anlaşılacağı üzere peygamber kıssalarını içeren bu eser 14. yüzyıl Harezmi Türkçesi sahasına dahil edilmektedir. Ribat-ı Oğuz yer adından nispetle Rabgûzî diye şöhret bulan yazar eserinde sade bir dil ile peygamber kıssalarını kale almıştır. Harezmi sahasının ilk nesir örneklerinden olan Kısâsü'l-Enbiyâ'nın British Library'de bugüne kadar bilinen tek nüshası (**Add. 7851**) vardı. 2014 yılından bu tarafa kütüphanede yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin başka bir nüshasının **Or. 5328** katalog numarası ile kayıtlı olduğu bilgisine ulaştık. Or. 5328 katalog numarasındaki kayıtlı yazmanın esasen iki farklı eseri ihtiva etmektedir. Birinci eser Rabgûzî'nin Özeti iken ikinci eser Hoca Muhammed Sâdık Kirmânî'nin hayatını içermektedir. Ayrıca British Library kayıtlarında ve katalog bilgilerinde Harezmi, Kıpçak veya Karahanlı Türkçesi tabirleri ne yazık ki kullanılmamaktadır. 14. Yüzyıla ait olduğu bilinen bu eser British Library kayıtlarında

Çağatay Türkçesi³ tasnifi ile sunulmuştur. Bu elbette doğru bir adlandırma ve sınıflandırma değildir. Fakat Türkiye’de yayımlanmış bir yazıda da durum değişmemiş ve Rabguzî’nin Kısâsü’l-Enbiyâ’sı Harezmi Türkçesi yerine Çağatay Türkçesi eseri şeklinde gösterilmiştir⁴.

Çağatay Türkçesi İle Yazılmış Eserler

Mevlana Sekkâkî

Çok sayıda tek ve nadir nüshaya sahip olan British Library’de bazı Türkçe yazmaların bilinen tek nüshaları da saklanmaktadır. Klâsik öncesi Çağatay Türkçesi dil devresinin başlıca şairlerinden ve ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Mevlana Sekkâkî’nin kaside ve gazellerden oluşan 33 varaklık Divan’ın bilinen tek nüshası British Library **Or. 2079** numarada saklanmaktadır. Son zamanlarda yapılan araştırmalar neticesinde Mevlana Sekkâkî Divanının ikinci bir nüshasına Özbekistan İlimler Akademisi Ebu Reyhan el-Birunî adlı Şarkşinaslık yazma eserler kütüphanesinde **P. 7685** katalog numarasında rastlanmıştır.

Haydar Harezmi/Mir Haydar Tilbe

14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında eser verdiği tahmin edilen Mir Haydar Tilbe/Haydar Harezmi’nin **Mahzenü'l-Esrâr** (Add. 7914/mecmua 115-141) adlı mesnevisinin bir nüshası Add. 7914 katalog numaralı mecmuada muhafaza edilirken müstakil bir nüsha ise **Or. 3941** katalog numarası ile saklanmaktadır.

Lûtfî

15. yüzyılın Nevâî’den sonraki en büyük şairi olarak kabul edilen Mevlana Lûtfî’nin Divanı (Add. 7914/mecmua 158-227) ve Gül ü Nevruz (Add. 7914/mecmua 50-114) mesnevisinin nüshaları bir mecmua içinde bulunmaktadır.

Yusuf Emîrî

Timur’un torunu ve Baysungur Mirza’nın nedimlerinden olan 15. yüzyıl edibi Yusuf Emîrî’nin **Dehnâme** (Add. 7914/mecmua 228-272) adlı mesnevisi ve **Beng ü Çağır** (Add. 7914/mecmua 290-313) adlı eserinin nüshaları bir mecmua içinde saklanmaktadır.

Hocendî/Hucendî

Bir başka Çağatay şairi Hocendî’nin **Letâfetnâme** adlı mesnevisi (Add. 7914/mecmua 142-157) Add. 7914 katalog numaralı mecmuada muhafaza edilmektedir.

Seyyid Ahmed Mirza

Timur torunlarından olup 1435’te amcası Şahruh’a sunduğu Taaşuk-nâme (Add. 7914/mecmua 273-289) adlı 320 beyitlik mesnevisinin bilinen tek nüshası Add. 7914 katalog numaralı mecmuada muhafaza edilmektedir.

Ahmedî

14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Ahmedî’nin Telli sazların münazarasıyla ilgili 130 beyitlik bir mesnevisinin bilinen tek nüshası British Library’de

³ M. Isa Waley, Chaghatay Manuscripts in Eastern Turkic languages in the British Library, Unpublished Handlist, London, British Library.

⁴ Yakup Poyraz, “Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi’ne Kayıtlı İlk Doğu Türkçesi (Çağatayca) Yazmaları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, Volume 4/16, s. 402-412.

bulunmaktadır. **Münazara**/Tanburun Telli Sazlarla Münazarası isimli eser (Add. 7914/mecmua 314-321) **Add. 7914** katalog numaralı mecmuada muhafaza edilmektedir.

Yakîni

Heratlı Türk emirlerinden olan Yakîni'nin nazım-nesir karışık olarak yazılmış küçük Ok Yaynıng Münazarası adlı eseri (Add. 7914/mecmua 314-321) adlı eseri Add. 7914 katalog numaralı mecmuada muhafaza edilmektedir.

Ali Şir Nevâi

Çağatay Türkçesinin en velud, kudretli ve büyük şair-yazarı olarak literatüre geçmiş olan Ali Şir Nevâi nazım-nesir karışık 29 eser yazmıştır.

Fanî mahlâsı ile kaleme aldığı Farsça divanı dışındaki 28 eserinin gerek kendi devrinde gerekse sonraki zamanlarda çok okunduğu bilinmektedir. Hindistan, Tacikistan, Özbekistan, İran, Rusya, Türkiye, Mısır, Almanya, Fransa, Avusturya, İrlanda kütüphanelerinde çok sayıda eserine rastladığımız Ali Şir Nevâi'nin İngiltere'de bulunan Britsih Library'de neredeyse bütün külliyyatına rastlamak mümkündür. Kütüphanede yer alan Ali Şir Nevâi eserleri şunlardır:

Divanlar (Or. 401, Or. 1374, Or. 1375, Or. 3492, Add. 7910, Add. 7911, Add. 7912, Add. 7913)

(Hazâinü'l-Maânî)

Garâibü's-Sıgar

Nevâdirü's-Şebâb (Or. 1158)

Bedâiyü'l-Vasat

Fevâidü'l-Kiber

Hamse (Add. 7908)

Hayretü'l-Ebrâr (1-41)

Sedd-i İskenderî (42-113)

Seb'a-i Seyyâre (114-159)

Leylî vü Mecnûn (160-193)

Ferhad ü Şîrîn (194-250)

Or. 400 katalog numaralı başka bir Hamse'de Hayretü'l-Ebrâr mesnevisi yer almaz. Ayrıca içeirk sıralması da **Add. 7908**'e göre daha farklıdır.

Ferhad ü Şîrîn (194-250)

Leylî vü Mecnûn (84-133)

Seb'a-i Seyyâre (134-201)

Sedd-i İskenderî (202-291)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22

Hamse'nin bir parçası olan Hayretü'l-Ebrâr adlı mesnevi müstakil olarak Add. 7909 katalog numarası ile; Ferhad ü Şîrîn Add. 26325 muhafaza edilmektedir.

Tezkireler

Mecâlisü'n-Nefâis (Or. 403, Add. 7875,)

Nesâimü'l-Mahabbe (Or. 402)

Dinî-ahlâkî eserler

Mahbûbü'l-Kulûb (Or. 2871)

Hüseyin Baykara

15. yüzyılın ikinci yarısında hüküm sürmüş ve eser vermiş olan Timurlu sultanlarından Hüseyin Baykara Ali Şir Nevaî ve Abdurrahman Camî/Molla Camî gibi isimlere büyük değer vermiş, edebiyat-kültür ve sanat alanlarında bu isimlere yakınlık göstermiştir. Hüseyinî mahlâslı lirik şiirlerinden oluşan **Divan**'ın iki nüshası **Or. 3379** ve **Or. 3393** katalog numaraları ile British Library'de saklanmaktadır.

Şiban Han/Şeybanî Han

Şeybanîler hükümdarı Şiban Han'ın 15. Yüzyıl sonları ile 16. yüzyılın başlarında eser verdiği görülmektedir.

Şeybanî Han tarafından oğlu Muhammed Timur Bahadır için kaleme alınan **Risâle-i Maarif** adlı eserde dinin temel kuralları anlaşılır bir dille yazılmıştır. Eserde Hoca Ahmed Yesevî ve Kul Süleyman Bakırganî (Hakim Ata) hikmetlerinden örnekler yolu ile nasihatlere de rastlanır. **Risâle-i Maarif**'in bilinen tek nüshası British Library Or. 12956 katalog numarasında muhafaza edilmektedir.

Şiban Han'ın 1508 yılında telif ettiği **Bahru'l-Hüdâ** (Add. 7914/mecmua 314-321) adlı dinî-ahlakî mesnevinin bilinen tek nüshası British Library **Add. 7914** katalog numaralı mecmuada muhafaza edilmektedir.

Muhammed Salih

Doğum ve vefat tarihleri hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte 15. yüzyılın ikinci yarısı 16. yüzyılın başlarında yaşadığı bilinmektedir. Harezmi olup seçkin bir aileden gelmektedir. Çağatay edebiyatının güçlü iki ismi ve aynı zamanda sultanlık yapmış olan Hüseyin Baykara ve Şeybanî Han'ın maiyetinde bulunmuş bir ediptir. Hüseyin Baykara'nın hizmetinden ayrılıp

Şeybanî Han'ın maiyetine katılınca Şiban Han tarafından kendisine "emirü'l-ulemâ" ve "melikü'ş-suarâ" unvanları verilmiştir.

Dönemin önemli tarih kaynaklarından biri olan mesnevi türündeki manzum tarih olan **Şeybanînâme** adlı eserinde, Şiban Han'ın 1499-1506 yılları arası hayatını ve savaşlarını anlatır. Eserin bilinen tek nüshası Avusturya Milli Kütüphanesi 1156 katalog numara ile saklanmaktadır. Fakat British Library **Or. 3222** numarada saklanan yazma eser **Şeybanînâme** (Sheibânî-nâmah) adı ile kayda geçmiş mensur bir Türkistan tarihidir. 16. Yüzyılda Buhara'da istinsah edilen eseri 149 varaktır.

Babur Şah

15. yüzyıl sonları ile 16. Yüzyılın başlarında Babur devletinin hükümdarlığını yapan Gazi Zahîrüddin Muhammed Babur Şah Çağatay edebiyatının önemli simalarından biridir. Özellikle

hatırat edebiyatı sahasında dünya çapında şöhret kazanmıştır. Anı tazrında kaleme aldığı ve Baburnâme olarak bilinen **Vekayii/Vâkıât**, British Library'de **Add. 26324** katalog numarası ile saklanmaktadır. Sade ve samimî bir dille yazılmış olan bu eser Türk hatıra edebiyatının ve Çağatay nesrinin şaheseridir. Devrinin olayları hakkındaki en önemli tarih kaynaklarından biridir. Dönemin sadece siyasî olaylarını değil, sosyal ve kültürel hayatını ve dünya görüşünü de bu eserden anlamak mümkündür.

Ubeydullah Han

Şiban Han'ın yeğeni ve Şeybanî hükümdarlarından biri olan Ubeydullah Han'ın, Ubeydî, Kul Ubeydî gibi mahlaslarla yazdığı şiirlerden oluşan **Divan**'ı **Add. 7907** katalog numarası ile muhafaza edilmektedir.

Ebulgazi Bahadır Han

Add. 11725 katalog numaralı yazmanın ikinci bölümünde **Şecere-i Terâkime** yer alır.

British Library ihitva ettiği Çağatay eserleri bakımından oldukça zengin bir kaynaktır. Kütüphanede yer alan belli başlı Çağatay sözlükleri ve katalog numarası şu şekildedir:

Abuşka Lugâti/El Lugât-el Nevâiyye (Add. 7886)

Fazlullah Han Lugâti/Lugât-i Türkî (Add. 6646)

Lugât-i Türkî/ Türkmen ibn Bayram Ali (Or. 1912)

Kitâb-ı Zebân-ı Türkî/Kélürnâme (Or. 1912)

Senglâh Lugâti (Or. 2892)

Elfâz-ı Celiyye fi Beyân-el Lugât-el Türkiyye/Hoca Tayyib Buharî Nakşbendî (Add. 16759)

3. BATI TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ ESERLER

British Library bünyesindeki Türkçe eserler “Turkish and Turkic manuscript” adı ile sınıflandırılmıştır. Turkish ifadesi ile Osmanlı Türkçesi metinleri; Turkic sözü ile de kabaca Doğu Türkçesi/Çağatay ve çağdaş Türk lehçeleri (Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan vb) ülkelerin yazma ve bazı basma eserleri kastedilmiştir. Göktürk ve Uygur harfli metinler de Old Turkish yani eski Türkçe şeklinde ifade edilmiştir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise Doğu Türkçesi/Çağatay metinleri bazı yerlerde Eastern Turkish/Doğu Türkçesi olarak kayda geçmiştir. Anlaşılan o ki kütüphane bünyesindeki eserler çok sağlıklı terimlerle tasnife tabi tutulmamıştır. Doğu Türkçesi ile Çağatay metinleri kastedilirken Batı Türkçesinin başlangıcı sayılan Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinleri kabaca Osmanlı Türkçesi (Ottoman Turkish) olarak zikredilmiştir.

Azerbaycan-Tebriz Sahası

Tek yazma nüshası British Library'de yer alan Kadı Burhaneddin Divanı (**Or. 4126**) gerek Türkiye gerek Azerbaycan dil ve edebiyatı bakımından büyük önem arz eder. Kadı Burhaneddin Divanı, Şah İsmail Hataî Divanı (**Or. 3380**), Kavsî Divanı (**Add. 7927**) gibi eserler Batı Türkçesinin Azerbaycan-Tebriz bölgesini temsil ederler.

Kadı Burhâneddin Divanı (Or. 4126)

Kadı Burhâneddin, XIV. yüzyılda Türk edebiyatının gelişmesinde önemli katkıları bulunan bir şairdir. Türkçe dışında Arapça ve Farsçaya da hakim olan şair aynı zamanda kadı, alim ve devlet adamıdır.

Günümüzden 624 yıl önce kaleme alınmış Kadı Burhâneddin Divanının bilinen tek nüshası, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde çalışan Thomas Fiott Hughes'in kitapları arasında Londra'ya götürülmüş olup halen **British Library**'de bulunmaktadır (Or., nr. 4126). Kadı Burhâneddin'in hattatlarından Halil b. Ahmed tarafından 796 (1393-94) yılında istinsah edilen bu nüsha hareketli olup güzel bir Selçuklu nesih hattı ile yazılmıştır. Divanın, Kadı Burhâneddin hayatta iken yazılmış olması ayrıca önem taşır. Baş tarafı tezhipli, sayfaları cetvellidir. Gazeller (s. 1-581), rubâiler (s. 582-585) ve tuyuğlardan (s. 586-608) meydana gelen divan 1300'ün üzerinde gazel, yirmi rubâi ve 115 tuyuğ ihtiva etmektedir. Divan klasik tertipte düzenlenmemiş, şiirler muhtemelen yazılış sırasına göre dizilmiştir. Kadı Burhâneddin şiirlerinde mahlas kullanmamıştır. Divanla ilgili ilk çalışma 1895 yılında Rus şarkiyatçısı P. Melioransky tarafından yapılmış, bu çalışmada yirmi rubâi ve on iki tuyuğ Rusça'ya çevrilip yayımlanmıştır. Daha sonra Elias John W. Gibb şairin edebî kişiliği üzerinde durarak şiirlerinden örnekler vermiştir. F. F. Godsell de dört gazelle rubâi ve tuyuğların tamamını Cenab Şahabeddin'in önsözüyle birlikte neşretmiştir (İstanbul 1922). Divanın tıpkıbasımı Türk Dil Kurumu (İstanbul 1944), ilmî neşri ise Muharrem Ergin (İstanbul 1980) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ali Alparşan'ın Kadı Burhâneddin Divanı'ndan Seçmeler adlı eseri (Ankara 1977) şair hakkında geniş bir inceleme, açıklamalarıyla birlikte 100 gazel, yedi rubâi ve on sekiz tuyuğ ihtiva etmektedir. Şairin dili **Eski Anadolu Türkçesi** devresinin Azerbaycan sahasına dahil edilmektedir. Bu dönemin dil malzemesi olarak günümüze ulaşan sayılı eserlerden biri olan Divanı bu açıdan önem taşımaktadır.

Şah İsmail Hataî Divanı (Or. 3380)

Karakoyunlu Cihanşah Hakikî gibi hükümdar şairlerden olan Safevi hükümdarı Şah İsmail'in şiirlerinin toplandığı divandır. Şiirlerinde Hataî mahlasını kullanan Şah İsmail Azerbaycan-Tebriz sahası Türkçesi için önemli bir isimdir. 83 varaktan oluşan eser, 24X16 cm boyutlarındadır ve varaklar her biri 7 cm uzunluğunda olan 12 satırı ihtiva eder. Zarif bir üslupla ve Nestalik hattı ile kırmızı boyanmış ve altın serpiştirilmiş bir kağıt üzerine kaleme alınan el yazmasının varak kenarları altın rengi çizgilerle çerçevelenmiştir. Tabaklanmış ve süslenmiş bir deri ile ciltlenen eser, 16. yüzyılda istinsah edilmiştir.

Hakikî Divanı (Or. 9493)

Hükümdar şairlerden olan Karakoyunlu hükümdarlarından Cihânşâh'ın şiirlerinin toplandığı divandır. H. 893 (M. 1487-88) yılında istinsah edilen bu yazma eser Türkçe-Farsça kaleme alınmıştır. 15. yüzyıl Azerbaycan-Tebriz sahası şiir dili örnekleri bakımından önemli bir eserdir.

Kavsî Divanı (Add. 7927)

119 varaktan oluşan eser, 20.5X14 cm boyutlarındadır ve varaklar her biri 10 cm uzunluğunda olan 15 satırı ihtiva eder. Bitişik üslupla Şikeste benzeri bir hat ile kaleme alınan el yazmasının 18. yüzyılda istinsah edildiği düşünülmektedir.

Menâkib-i Sultânü'l-Evliyâ (Or. 5772)

Menâkib-i Sultânü'l-Evliyâ adını taşıyan bu eser Or. 7576. kodlu el yazmasının Azeri Türkçesi ile kaleme alınmış nüshasıdır.

Leyla ve Mecnun (Add. 7936)

18. yüzyılda istinsah edilmiş bir mecnuanın 108-115 numaralı varakları arasında Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış bir Leyla ve Mecnun adlı mesnevi vardır. Yazmanın herhangi bir yerinde müellif ve müstensih kaydı yoktur. Eserin kim tarafından yazıldığı belli değildir.

Türkmen Sahası**Mahtumkulu Firakî/Mahtumkulu Divanı (Or. 11414)**

Türkmen milli şairi Mahtumkulu/ **Mahtumkulu Firakî** (1724-1807) 1724 yılında Türkmensahra (Horasan) bölgesinde dünyaya gelen **Mahtumkulu Firakî**, kendisi gibi şair bir babanın, **Devlet Mehmet Azadî**'nin oğludur. Mahtumkulu, **Buhara ve Hive**'de medrese eğitimi almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Türkistan bölgesinin çeşitli medreselerinde eğitim gören Mahtumkulu yükseköğrenimini Hive'deki Şirgazi medresesinde tamamlar. 18. Yüzyıl Türkmen milli şairi Mahtumkulu'nun şiirlerinin toplandığı Divan'ı British Library **Or.11414** katalog numarası ile saklanmaktadır.

Batı Türkçesi dil devresinin ilk basamağını teşkil eden Eski Anadolu Türkçesi bilhassa Oğuz yazı dilinin erken dönemlerde takibi açısından çok mühim bir yere sahiptir. British Library bünyesinde saklanan Eski Anadolu Türkçesi/Batı Türkçesi dil devresine ait belli başlı eserlerin katalog bilgisi öncesinde bu dönemi ve devamında Batı Türkçesinin tarihi gelişimini kısaca ele almak ve hatırlamak yararlı olacaktır.

Eski Anadolu Türkçesi (13-15 yy)

Türk dilinin önemli devrelerinden birisini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi; Batı Türkçesinin birinci aşamasını meydana getirmektedir. Selçuklu sevk ve idaresi altındaki Oğuz Türkmen boylarının Türkistan'dan Anadolu'ya göçleri neticesinde XI. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarında Oğuz-Türkmen hakimiyeti başlamıştır. Selçuklu sultanı Alparslan'ın Malazgirt Savaşını kazanmasından daha önceki dönemlerde başlayan bu göçler, zaferle daha da yoğunlaşmıştır. Türkistan'daki Karahanlı ve Gazneli baskılarının da ciddi anlamda artması, Anadolu'ya daha fazla Oğuz-Türkmen birliklerinin gelmesine yol açmıştır. Anadolu'ya gelen Türkler kendi kültürel kimliklerini tesis etmişlerdir. İşte XI. yüzyılda başlayan Oğuz-Türkmen göçleri neticesinde Anadolu'da ortaya çıkıp şekillenen, ilk yazılı örneklerini XIII. yüzyılda vermeye başlayan ve XV. yüzyıl sonlarına kadar devam eden Oğuz lehçesine dayalı edebi yazı diline "Eski Anadolu Türkçesi"⁵ adı verilmektedir. Eski Anadolu Türkçesi dil devresi kendi içinde üç döneme ayrılır:

a. Selçuklular Dönemi

b. Anadolu Beylikleri Dönemi

⁵ Eski Anadolu Türkçesi için çeşitli tabirler kullanılmıştır. Batılılar bu dil devresi için Eski Osmanlıca (Altosmanische) terimini kullanırken Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi adlandırmasını tercih etmiştir. Selçuk dili, Selçuklu metinleri gibi kullanımlar da söz konusudur. Selçuk dili tabirini Reşit Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi" adlı makalesinde kullanmıştır (Reşit Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Türkiyat Mecmuası*, 1953 s. 114). Benzer biçimde Johannes Benzing ve Karl Heinrich Menges XIII. yüzyıl metinlerini Selçuklu metinleri olarak nitelendirmişlerdir (Johannes Benzing ve Karl Heinrich Menges, "Türk Dillerinin Sınıflandırılması", *Tarihî Türk Şiveleri* (editör: Mehmet Akalın, makaleyi çeviren: R. Küçükboyacı), Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 3. Ahmet Bican Ercilasun ise daha kapsayıcı ve kuşatıcı olduğu için Eski Oğuz Türkçesi teriminin daha sağlıklı olacağı yönünde görüş bildirir ve bu terimin kullanılmasını teklif eder. Fakat bu adlandırmalar içinde en yaygın olarak kullanılan Eski Anadolu Türkçesi'dir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 7. Baskı, Ankara, 2009, s. 429-430. Reşit Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 10, 1953, s. 59-139, künyeli makalesinde "Oğuz-Selçuk" bahsinde bu devrenin kendisinden önceki Oğuz-Türkmenlerden daha sonraki dil devresini karşıladığını, Selçuk dili, Eski Osmanlı ve günümüz Türkçelerinin bu bölüme dahil olduğunu söyler. Bakınız: Reşit Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 10, 1953, s. 114.

c. Osmanlı Türkçesine Geçiş Devri⁶

Faruk Kadri Timurtaş, Eski Anadolu Türkçesi'ni genel sınıflandırmadan biraz daha farklı olarak ele alır. Temelde tarihî ve modern olarak iki kısma Türkiye Türkçesi içinde Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesini birinci grupta yani Tarihî Türkiye Türkçesi'nin ilk dönemine dahil ederek Oğuzca temelli ve Anadolu sahasında teşekkül eden yazı dilini aşağıdaki gibi tasnif etmiştir:

I- Tarihî Türkiye Türkçesi (XIII-XX. yüzyıllar)

1. Eski Türkiye Türkçesi (XIII-XV. yüzyıllar)
  - a. Eski Anadolu Türkçesi (XIII. yüzyıl)
  - b. Eski Osmanlı Türkçesi (XIV-XV. yüzyıl)
2. Osmanlı Türkçesi (XVI-XX. yüzyıllar)
  - a. Klasik Osmanlı Türkçesi (XVI-XIX. yüzyıl ortası)
  - b. Yeni Osmanlı Türkçesi (XIX. yüzyıl ortası-XX. yüzyıl başı)

II- Yeni Türkiye Türkçesi (XX. yüzyıl)

Faruk Kadri Timurtaş Eski Anadolu Türkçesini tanımlarken konuya değişik bir açıdan bakar. Timurtaş XI. ve XII. yüzyılları Geçiş Devresi veya Orta Türkçe olarak niteler. XIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yazı dillerinden Osmanlı ve Azeri Türkçelerinin Batı Türkçesini teşkil ettiğini ancak XIV. yüzyılda bu iki lehçenin ayrıştığını, Osmanlı Türkçesi'nin Selçuklu devri Türkçesi'ni de içine alan ve XV. yüzyılın ortasına kadar devam eden ilk devresine eskiden umumiyetle "Eski Osmanlıca" denildiğini fakat son zamanlarda yaygın biçimde kullanılan Eski Anadolu Türkçesi tabiri ve Eski Osmanlıca kullanımlarının çok sağlıklı olmadığını ifade eder. Faruk Kadri Timurtaş Eski Osmanlıca tabirinin Selçuklu devrini kapsamadığı için uygun olmadığını ileri sürer ve bu devrenin "Eski Türkiye Türkçesi" olarak adlandırılmasının doğru olacağını belirtir (Timurtaş, 1994, s. VIII).

Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi* adlı eserinin *Oğuz Türkçesi* bahsinde Eski Anadolu Türkçesi konusuna değinmemiştir. Caferoğlu, bu kısımda Karahanlı-Hakaniye Türkçesi karşısında ikinci edebî dil olarak Oğuz şivesinin yer aldığını, Kâşgarlı Mahmud'un o devir Oğuzcasına ait özellikleri verdiğini, Oğuzların Türkistan'dan Anadolu'ya göçü ve Avrupalı bilginlerin Oğuzlar hakkındaki tutarsız-tuhaf-birbirinden çok farklı görüşlere sahip olduğunu ifade eder (Caferoğlu, 2000, s.42-44).

Başlangıç ve bitiş noktaları XIII ile XV. yüzyıllar olarak kabul edilen Eski Anadolu Türkçesi dil devresi müellifler ve ortaya konulan eserler açısından Türk dilinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönem Batı Türkçesinin ilk devresi olup Anadolu sahasında, Oğuz lehçesine dayalı edebî Türkçenin oluşmasını sağlamıştır. Türkistan'dan Batıya doğru göç eden Türkler farklı bir coğrafyada farklı bir dil devresi meydana getirmişlerdir. Bu yaklaşık 200 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi dil devresi müellifler ve eserler açısından oldukça zengindir. Bu dönemde Türkçe telif ve tercüme çok sayıda eser meydana getirilmiştir. Ahmed Fakih, Yunus Emre, Âşık Paşa, Hoca Mesud, Ahmedî Dai, Ahmedî, Hatiboğlu, Şeyhi gibi müellifler tarafından meydana getirilen manzum ve mensur eserler Eski Anadolu Türkçesi dil devresine ışık tutmaktadır. Genel olarak XIII. yüzyıl başlarından XV. yüzyıl sonlarını kapsayan bu dönem dil yadigârlarının tamamı elimize geçmiş değildir.

⁶ Bu sınıflandırma Eski Anadolu Türkçesi için yapılan genel bir tasniftir.

Eski Anadolu Türkçesi ile eser vücuda getiren çok sayıda şair ve yazar vardır. Fakat bu kişilerin eserlerinin çoğu günümüze kadar ulaşmamıştır. Veya mevcut eserlerin pek çoğu Türkiye dışındaki kütüphanelerde saklanmaktadır. Âşık Paşa, Yunus Emre, Ahmedî, Sultan Veled, Hoca Mesud, Hoca Dehhani, Mevlana Celaleddin Rumi, Gülşehri, Ahmed Fakih, Kadı Burhaneddin, Şeyhi, Ahmed-i Dai, Hatiboğlu gibi isimler bu dönemin önde gelen şair ve yazarlarıdır.

British Library'de saklanan bazı Eski Anadolu Türkçesi devresine ait yazma eserler şunlardır:

Sultan Veled (1226/1235?-1312) ve Türkçe Manzumeleri (Or. 14564)

Sultan Veled (ks), Mevlana Celâleddin Rûmî (ks) hazretlerinin büyük oğludur. Lârende (Karaman) doğumlu Sultan Veled babası ve Şemsi-i Tebrizî'den iyi bir eğitim almıştır. “Bilhassa Şems-i Tebrizî'nin üzerindeki tesiri büyüktür. 643/1245 te Şems Şam'a kaçtığı vakit onu Konya'ya babasının yanına getiren Sultan Veled'dir⁷”. Zahir ve batın ilim noktasında ilerleyen Sultan Veled “Mevlevîliğin ilk şeyhi Çelebi Hüsameddin' vefatından sonra Mevlevî tarikatı şeyhi olmuş ve ölümüne kadar (712/1312) bu önemli görevi ustalıkla başarmıştır”. (Özkan, 2004, s. 98)

Esasen Farsça yazan Sultan Veled'in eserlerindeki Türkçe manzumeler azımsanamayacak kadar çoktur. Onun Divan, İbtidâname, Rebâbname gibi eserleri içinde yer alan Türkçe şiirleri ilk olarak Veled Çelebi ve Kilisli Muallim Rifat tarafından bir araya getirilerek yayımlanmıştır⁸. Mecdut Mansuroğlu'nun verdiği bilgilere göre İbtidâname'de 76 beyit; Rebâbname'de 162; Divan'da (129 beyit) ise Türkçe-Farsça, Türkçe-Farsça-Rumca gazeller bulunmaktadır⁹.

Sultan Veled-Türkçe Manzumeleri (Or. 14564)

32 varaktan oluşan bu eser, 33X21cm boyutlarındadır. El yazması, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin oğlu Sultan Veled'in yazdığı Türkçe şiirlerden Franz Taeschner tarafından derlenmiştir.

Sultan Veled- Rebâbnâme (Or. 14565)

20 varaktan oluşan bu eser, 32.5X21cm boyutlarındadır. El yazması Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin oğlu Sultan Veled yazdığı Farsça *Rebâbnâme*'nin Türkçe tercümesinden Franz Taeschner tarafından derlenmiştir.

Âşık Paşa-Garib-nâme (Or. 14383)

1330 yılında Kırşehirli Âşık Paşa tarafından yazılmış dinî-tasavvufî içerikli bir eserdir. VIX. yüzyıl Anadolu sahasında yazılmış Türkçe eserlerin en mühimlerinden biri olan mesnevi türündeki bu eserin British Library nüshası daha önce zikredilmeyen nüshalar arasındadır. 332 varaktan oluşan bu eser, 25X16cm boyutlarındadır ve her varakta 17 satırı ihtiva etmektedir. Şair Ali b. Muhlis el Kırşehirî, Âşık Paşa, (733/1333) tarafından on kısımda kaleme alınmıştır. Günümüze ulaşan nüsha H.850 (M. 1446-7) tarihinde Mehmed b. Mahmûd el-Hârendi tarafından Nesih hattı ile istinsah edilmiştir.

Âşık Paşa-Garib-nâme (Or. 14571)

361 varaktan oluşan bu eser, 26.5X16.5cm boyutlarındadır ve her varak 15 satırı ihtiva etmektedir. *Garibnâme* adını taşıyan eser Ali b. Muhlis Kırşehirî tarafından kaleme alınan didaktik mesnevidir. Günümüze ulaşan nüsha H. 848 (M.1444) yılında Mustafa bin Abdullah tarafından Nesih hattı ve tüm sesli harfler ile istinsah edilmiştir. Eser Selçuklu üslubu ile ciltlenmiştir.

⁷ Mecdut Mansuroğlu, **Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.: 765, İstanbul, 1958, s. 1.

⁸ Veled Çelebi-Kilisli Rifat, **Divan-ı Türkî-i Sultan Veled**, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1341-1923, 132 sayfa. Eser Arap harfleri ile basılmıştır.

⁹ Mecdut Mansuroğlu, “Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının İlk Mahsulleri” TDED I, s.10-13.

Ahmed Fakih-Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidü's Şerîfe

Ahmed Fakih'in yazmış olduğu eserlerden biri de Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerîfe'dir. Eserin bilinen tek nüshası British Museum Türkçe Yazmalar **Or. 9847¹⁰** numarada saklanmaktadır. Çarhnâme'ye göre daha kapsamlı ve hacimli olan bu eser harekeli nesihle yazılmış olup 21 varaktır. Eserde arkadaşları ile kutsal Hac yolculuğuna çıkan Ahmed Fakih'in Hac seyahati izlenimleri konu edilir. Şam, Kudüs, Mekke, Medine, Kudüs gibi şehirleri anlatan Ahmed Fakih, bu mukaddes yerlere ait izlenimlerini nazma çekmiştir. Eserde şairin Kudüs şehrini çok sevmiş ve Hac dönüşü burada iki ay kalmıştır. Ahmed Fakih Hac seyahati izlenimlerini anlattığı bu eserini dönüşte Hacca gidemeyen arkadaşlarına hediye eder ve onlara da Hacca gitmesi konusunda tavsiyelerde bulunur. (Mazıoğlu, 1974, s. 13)

Osmanlı Sahası (16-19 yy)

British Library'de muhafaza edilen Batı Türkçesi ile yazılan yazma eserler içinde Osmanlı sahası geniş yer tutar. Nazım-nesir binlerce yazma arasında edebiyat, tarih, dil, gramer, sözlükçülük, siyaset, din, tasavvuf, fıkıh, kuran, kuran tefsirleri, müzik, uzay bilimleri vb pek çok muhteviyat göze çarpar. Şiir-edebiyat alanında kuşkusuz Divanlar en başta gelir. Klasik divan şairlerinin yanı sıra 18 ve 19. yüzyıl Osmanlı şiir örnekleri British Library Türkçe yazma eser kataloglarında baş sırayı çeker. Daha çok din ve tasavvuf ağırlıklı nazım örnekleri görülür. Necatî Divan'ı (**Add. 7929**), Mesihî Divanı (**Or. 1152**), Garamî Divanı (**Or. 1148**), Kütahyalı Rahimî Divanı (**Or. 1149**), Bakî Divanı (**Add. 7922**), Fuzulî Divanı (**Or. 406, Add. 7916, Add. 7917**), Hâletî Divanı (**Add. 19447**), Şeyhülislam Yahya Divanı (**Or. 2835**), Fehim Divanı/Divan-ı Fehim (**Add. 7924**), Nabî Divanı (**Or. 407, Add. 7920, Or.1161**), Nailî Divanı (**Add. 7919**), Bosnalı Sâbit Divanı (**Or. 1160**), Nedim Divanı (**Or. 2836**), Şeyh Galip Divanı (**Add. 23985**), Nef'î Divanı (**Add. 7935**), Usulî Divanı (**Add. 7917**), Hevâî Divanı (**Or. 3290**), Sırrî Divanı (**Or. 3290**), İshak Çelebi Divanı (**Or. 1154**), Azmizâde Hâletî Divanı, Kâfzâde Fâizî (**Or. 1156**), Riyazî Divanı (**Or. 1156**) vb divanlar da Batı Türkçesinin Osmanlı-İstanbul sahasını temsil ederler.

Diplomatik yazışma alanında dünyaca öne çıkan Osmanlı Devletinin resmi yazışmaları, nâme-i hümayunlar, fermanlar, beratlar bugüne kadar üzerinde fazlaca durulmamış metinlerdir. Diplomatik yazışma örneklerinin zirvesini teşkil eden sadece bu eserler bakımından dahi British Library Osmanlı tarihi, dili ve kültürü bakımından mühim bir yere sahiptir. British Library'de Osmanlı sahasında yazılan en kıymetli eserlerden biri de tarih kitaplarıdır. Peçevî Tarihi, Naimâ Tarihi, Tarih-i Râşid, Âşık Paşazâde Tarihi, Nişancı Tarihi ve benzeri çok sayıda Osmanlı tarihine ışık tutan eserlerin nüshaları bu kütüphanede muhafaza edilmektedir.

Divanları takiben şair tezkireleri Osmanlı sahası eserleri içinde önemli yer tutar. Özellikle Âşık Çelebi Tezkiresi, Tezkire-i Latîfî, Kınalızâde Tezkiresi, Tezkire-i Mevlevî gibi eserlerin kıymetli nüshaları British Library'de korunmaktadır.

Muhteva Bakımından Eserler

British Library'deki Türkçe yazma eserler muhteva bakımından çok çeşitlilik gösterir. Divanlar, mesneviler, mecmualar, tıp eserleri, musiki eserleri, ansiklopediler, tarih kitapları, diplomatik yazışmalar, fermanlar, hatıratlar, coğrafya eserleri, matematik, fen, astronomi, inanç, tasavvuf, İslam, İncil, Kuran, tefsir, siyasetname, gramer, dil, edebiyat, antoloji, tezkire sahasında binlerce yazma eser araştırmacıları beklemektedir. Genel hatları ile ilgili yazmaları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

¹⁰ Eser katalog numarası daha önce verilen bilgilerde sehven Or. 9848 olarak verilmiştir. Doğrusu Or. 9847'dir.

Müzik Sahasında Yazılmış Eserler

Or. 7251

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, bir şarkı külliyatını ihtiva etmektedir.

Or. 7252

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, makam ve melodilerine göre sınıflandırılmış bir şarkı külliyatını ihtiva etmektedir.

Or. 7253.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, bir şarkı külliyatını ihtiva etmektedir.

Or. 7254

18. ve 19. yüzyıllarında istinsah edilen el yazması, benzerlerine nazaran daha küçük bir şarkı külliyatını ihtiva etmektedir.

Or. 8040

El yazması, popüler şarkılardan derlenmiş bir külliyatı ihtiva etmektedir.

Or. 8041

Antlaşmalar Ve Fermanlar

Or. 12216.

H. 1241 (M. 1826-27) yılında istinsah edilen el yazması, Kaptan Ippolit Sevelin tarafından idare edilen Rus gemisinin Dardanel gümrüğünden geçmesine izin veren fermanı ihtiva etmektedir.

Or. 11688.

H. 1256 (M. 1840-41) yılında istinsah edilen el yazması, İstanbul'daki Musevi cemaati ilgilendiren bir fermanı ihtiva etmektedir.

Lansdowne Roll, 23.

167X35.5 cm boyutlarında olan kağıt rulusunda her biri 24 cm uzunluğunda olan 21 satır bulunmaktadır. Muntazam Divani hattı ile yazılan eserin sayfa kenarları çerçevelenmemiştir. El yazması, H. 982 (M. 1574) tarihi ile kayda geçirilmiştir.

Sultan II. Selim tarafından Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Maximilian'a yazılan mektup, en üst kısmında sultanın altın yaldızlı tuğrasını barındırır.

Cotton Roll, xiv. 10.

335X39.5 cm boyutlarında olan kağıt rulusunda her biri 26.5 cm uzunluğunda olan 92 satır bulunmaktadır. Muntazam Divani hattı ile yazılan eserin sayfa kenarları çerçevelenmemiştir. El yazması, H. Zilhicce 1012 (M. 1604) tarihi ile kayda geçirilmiştir.

Sultan I. Ahmed'in İngiltere Kraliçesi Elizabet'e ithafen yazdığı mektup, iki ülke arasında daha önceden kararlaştırılmış antlaşmaların kendi döneminde de devam edeceğini garanti eder mahiyettedir. Mektubun üst kısmında sultanın Nişan-ı Şerifi ve altın yaldızlı Tuğrası bulunmaktadır.

Or. 3338.

175X42 cm boyutlarında olan kâğıt rulusunda her biri 33 cm uzunluğunda olan 75 satır bulunmaktadır. Muntazam Divanî hattı ile yazılan eserin sayfa kenarları çerçevelenmemiştir. El yazması, H. 1023 (M. 1614) tarihi ile kayda geçirilmiştir.

Sultan I. Ahmed'in I. James ile yaptığı ve Türkiye topraklarındaki İngiliz ticaretini (kapitülasyonlarını) garanti altına alan anlaşmanın korunma amaçlı çoğaltılmış nüshasıdır.

Sloane 3255.

205X50 cm boyutlarında olan kâğıt rulusunda her biri 43 cm uzunluğunda olan 93 satır bulunmaktadır. Divanî hattı ile yazılan eserin sayfa kenarları çerçevelenmemiştir. El yazması, H. 1051 (M. 1641) tarihi ile kayda geçirilmiştir. Sultan İbrahim'in, İngiliz Kralı I. Charles'in elçisinin isteği üzerine imzaladığı Ahdnâme veya tek taraflı antlaşmanın nüshasıdır.

Tarih sahasında Yazılmış Eserler**Or. 10951**

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Cihânnümâ ve Âşıkpaşazâde Tarihi'nden alıntılarla oluşturulan Tevârih-i Âl-i Osmân adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 9266

H. 1013 (M. 1604) yılında istinsah edilen el yazması, Behçetü't-Tevârih'in Türkçe nüshasıdır ve Mustafa Fârisî tarafından kaleme alınmıştır.

Or. 9318

H. 1183 (M. 1769) yılında istinsah edilen el yazması, Tarîh-i İzzî adlı eseri ihtiva etmektedir

Or. 6672

18. yüzyılda kaleme alınan el yazması Nâimâ Tarihi'nin bir nüshasıdır.

Or. 6691

Târih-i Temeşvâri adını taşıyan eser Mehmed Edib Efendi Tarihi'nin 1789'dan 1792'ye kadar olan ikinci kısmını içermektedir.

Or. 9470

H. 1144 (M. 1732) yılında istinsah edilen el yazması, Tarîh-i Râşid adlı eseri ihtiva etmektedir.

Kozmoloji Ve Coğrafya**Or. 4131**

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Piri Re'is tarafından kaleme alınan haritalardan oluşan Bahriye adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 7164

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nâbi tarafından kaleme alınan haritalardan oluşan Tuhfetü'l-Haremeyn adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 7304

H. 1047 (M. 1637-38) yılında istinsah edilen el yazması, aslı İbn el-Verdî tarafından kaleme alınan ve coğrafya, topografya ve doğal tarih eseri olan Harîdetü'l-'Acâ'ib adlı eserin Mehmet b. Mustafa tarafından yapılan Türkçe tercümesini ihtiva etmektedir.

Ansiklopediler**Or. 5767.**

16. yüzyılda istinsah edilen ve 125 varak olan el yazması, aslı bir ansiklopedi olan bir eserin sadece tıp ile ilgili bir bölümünü ihtiva etmektedir.

Or. 7335.

H. 1011 (M. 1602-03) yılında istinsah edilen el yazması, Nevî'nin bilim hakkında kaleme aldığı Netâ'icü'l-Fünûn adlı ansiklopedik eserini ihtiva etmektedir.

Or. 8446.

H. 1079 (M. 1668-69) yılında istinsah edilen el yazması, Or. 7335. kodlu Nevî'nin bilim hakkında kaleme aldığı Netâ'icü'l-Fünûn adlı ansiklopedik eserinin farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Tıp Eserleri**Or. 10954.**

H. 1106 (M. 1694-95) yılında istinsah edilen el yazması, Nida'î'nin hastalıklar ve tedavileri konusunda kaleme aldığı Menâfi'un-Nâs adlı eserini ihtiva etmektedir.

Or. 11062.

H. 1264 (M. 1847-48) yılında istinsah edilen el yazması, Osman b. Abdurrahman'ın bitkilerle tedavi konusunda kaleme aldığı Kitâbü'l-Nebât adlı eserini ihtiva etmektedir.

Or. 11063.

H. 1094 (M. 1683-84) istinsah edilen el yazması, tıp konusunda yazılmış bazı çalışmaları ihtiva etmektedir.

Or. 11064.

H. 1022 (M. 1613-14) yılında istinsah edilen el yazması, Musa b. Hacı Hüseyin b. Ali'nin vücudun organları ve bu organların karşılaşılabileceği muhtemel hastalıklar hakkında kaleme aldığı Münebbihü'r-Râkidîn adlı eserini ihtiva etmektedir.

Matematik Sahasında Yazılmış Eserler**Or. 7308.**

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Selimi tarafından kıvrımlı çeyrek daire hakkında kaleme alınan Risâle-i Habîb yada Vâfiyetü'l-Avkât adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 7988.

H. 950 (M. 1543-44) yılında istinsah edilen el yazması, Nasûh el-Silâhi el-Matrâki'nin aritmetik hakkında kaleme aldığı Umdetü'l-Hisâb adlı eserini ihtiva etmektedir.

Or. 11133.

H. 1154 (M. 1741-42) yılında istinsah edilen el yazması, geometri hakkındaki bir çalışmadan alınmış bir pasajı ihtiva etmektedir.

Or. 12095.

H. 1111 (M. 1699-1700) yılında istinsah edilen el yazması, Muhâsib Çelebi Abdurrahim Ebu Bekr Maraşî'nin kaleme aldığı matematik çalışması Hendese-i 'Atik adlı eserini ihtiva etmektedir.

Sözlükler**Or. 3653**

H. 948 (M. 1541-42) yılında istinsah edilen el yazması, Lütfullah b. Ebi Yusuf el-Halîmî'nin Farsça Türkçe sözlük çalışması olan Bahru'l-Garâ'ib ya da Lûgat-i Halîmî adlı noksan olan eserini ihtiva etmektedir.

Or. 5097

H. 1163 (M. 1749-50) yılında istinsah edilen el yazması, Kâtib Rüstem tarafından hazırlanan Vasîlatü'l-Makâsid adlı Türkçe Farsça sözlük çalışmasını ihtiva etmektedir.

Or. 7003.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, nazım biçiminde yazılmış Fransızca açıklamalı Farsça Türkçe sözlük olan Tuhfe-i Şâhidî adlı eseri ihtiva etmektedir.

Münşeât Örnekleri**Or. 6304**

H. 1101 (M. 1689-90) yılında istinsah edilen el yazması, Nergisî'nin Münşeât adlı eserini ihtiva etmektedir.

Or. 7123

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Münşe'ât-ı Kânî adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 7140.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Münşe'ât-ı Kânî adlı eserin farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7159.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Münşe'ât-ı Nâbî adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 7160

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Münşe'ât-ı Nâbî adlı eserin farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7161

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Münşe'ât-ı Nâbî adlı eserin farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7291

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, İnşâ adını taşıyan ve mektup yazımı üzerine örnekler ihtiva etmektedir.

Divan ve Külliyyatlar¹¹

Or. 4126.

H. 796 (M. 1393-94) yılında istinsah edilen el yazması, Kadı Burhaneddin Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 4127.

H. 843 (M. 1439-40) yılında istinsah edilen el yazması, Ahmedî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 5483.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nedim Divanı'nı ve İzzet Paşa Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 6295.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Niyâzi Mısırî şiirlerini ihtiva etmektedir.

Or. 6440.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Kırımlı Rahmi Efendi Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 6890.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Servet Efendi Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7071.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Bâki Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7072.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Ahmed Paşa Divanı'nı ve Nadirî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7073.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Ahmed Paşa Divanı'nı minyatürlerle birlikte ihtiva etmektedir.

Or. 7078.

17. ve 18. yüzyıllarda istinsah edilen el yazması, Nef'i Divanı'nı, Adnî Divanı'nı ve Veysî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7084.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Bâki Divanı'nı minyatürlerle birlikte ihtiva etmektedir.

Or. 7090.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Esrar Dede Külliyyatı ile birlikte Yunus Emre ve Platon'dan özlü sözleri ihtiva etmektedir.

¹¹ Burada verilen Divan'lar sadece örnekleme bakımından sunulmuştur. Esas ve bütün eserleri ihtiva etmez.

Or. 7101.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Fuzûlî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7102.

H. 1061 (M. 1650-51) yılında istinsah edilen el yazması, Fuzûlî Divanı'nın farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7125.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Hüdâyi (Mahmud Helvacızâde) Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7126.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Muhibbî Divanı'nı ve Hüdâyi (Mahmud Helvacızâde) Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7128.

H. 1205 (M. 1790-91) yılında istinsah edilen el yazması, İbrahim Hakkı Divanı ve Sezayî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7137.

16. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Cem Sultan Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7146.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Hayâlî Bey Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7148.

H. 937 (M. 1530-31) yılında istinsah edilen el yazması, Lâmi'î Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7162.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nâbî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7163.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nâbî Divanı'nın farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7166.

H. 1122 (M. 1710-11) yılında istinsah edilen el yazması, Nâ'ilî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7167.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nâ'ilî Divanı'nın farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7169.

17. ve 18. yüzyıllarda istinsah edilen el yazması, Nef'î Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7170.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nef'î tarafından kaleme alınan Sihâm-ı Kazâ adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 7171.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nedim Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7172.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Necâti Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7173.

18. ve 19. yüzyıllarda istinsah edilen el yazması, Neş'et Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7174.

H. 1240 (M. 1824-25) yılında istinsah edilen el yazması, Nesimî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7176.

18. ve 19. yüzyıllarda istinsah edilen el yazması, Nevres Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7188.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Rızâ Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7189.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Bağdatlı Rûhî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7190.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Bağdatlı Rûhî Divanı'nın farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7191.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Eşref-i Rûmî tarafından kaleme alınan Kelimât adlı eseri ihtiva etmektedir.

Or. 7215.

H. 1207 (M. 1792-93) yılında istinsah edilen el yazması, Vehbi Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7221.

17. ve 18. yüzyıllarda istinsah edilen el yazması, Yahya Efendi Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7226.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Şeyh Süleyman (Zâti) Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7227.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Şeyh Süleyman (Zâti) Divanı'nın farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir.

Or. 7243.

H. 1077 (M. 1666-67) yılında istinsah edilen el yazması, Fehim Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7263.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Necâti Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 7369.

H. 1201 (M. 1786-87) yılında istinsah edilen el yazması, Fitnat Hanım Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 9475.

15. ve 16. yüzyıllarda istinsah edilen el yazması, Adlî (Sultan II. Bayezid) Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 9501.

19. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Râtib Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 9513.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nevres Efendi Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 9828¹²

H. 1161-2 (M. 1748-49) yılında istinsah edilen el yazması, Bursalı Levhî Efendi Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 10953.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Nâbî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11058.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Hayretî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11090.

H. 1274 (M. 1857-58) yılında istinsah edilen el yazması, Ravzî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11131.

H. 1050 (M. 1640-41) yılında istinsah edilen el yazması, Atâyî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11132.

17. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Ulvî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11164.

H. 1234 (M. 1818-19) yılında istinsah edilen el yazması, Halim Girayzâde Divanı'nı ihtiva etmektedir.

¹² Eser üzerinde yapılan bir Yüksek Lisans tezinde katalog numarası muhtemelen sehven Or. 982 olarak gösterilmiş ve eserin British Library yerine British Museum'da olduğu bilgisi verilmiştir. Özge Özbay, Bursalı Levhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE., Balıkesir, 2013.

Or. 11165.

H. 1222 (M. 1807-08) yılında istinsah edilen el yazması, İzzetî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11197.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Dede Ömer Rûşenî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11263.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Âşık Ömer Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 11267.

H. 1096 (M. 1684-85) yılında istinsah edilen el yazması, Hüseyin Lâmekâni tarafından kaleme alınmış şiirleri ihtiva etmektedir.

Or. 11568.

18. yüzyılda istinsah edilen el yazması, Vecihî Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 12139.

H. 1198 (M. 1783-84) yılında istinsah edilen el yazması, Fitnat Hanım Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 12183

H. 1247 (M. 1831-32) yılında istinsah edilen el yazması, Keçecizâde İzzet Molla Divanı'nı ihtiva etmektedir.

Or. 12185

18. yüzyılda istinsah edilen Mehmed Ragıp Paşa Divanı'nı ihtiva eder.

Or. 12194

19. yüzyılda istinsah edilen Şeyh Gâlib Divanı'nı ihtiva eder.

Bilinen tek yazma nüshası British Library'de yer alan Kadı Burhaneddin Divanı (**Or. 4126**) gerek Türkiye gerek Azerbaycan dil ve edebiyatı bakımından büyük önem arz eder. Kadı Burhaneddin Divanı, Şah İsmail Hataî Divanı (**Or. 3380**), Kavsi Divanı (**Add. 7927**) gibi eserler Batı Türkçesinin Azerbaycan-Tebriz bölgesini temsil ederken benzer biçimde Eski Anadolu Türkçesinin erken dönemine atfedilen ait Ahmedî'nin İskendernâme'si ve Divan'ı; Şerifî'nin Şehnâme'si; Kutbeddin İznikî'nin Mukaddime'si, Necatî Divan'ı (**Add. 7929**), Mesihî Divanı (**Or. 1152**), Garamî Divanı (**Or. 1148**), Kütahyalı Rahimî Divanı (**Or. 1149**), Bakî Divanı (**Add. 7922**), Fuzulî Divanı (**Or. 406, Add. 7916, Add. 7917**), Hâletî Divanı (**Add. 19447**), Şeyhülislam Yahya Divanı (**Or. 2835**), Fehim Divanı/Divan-ı Fehim (**Add. 7924**), Nabî Divanı (**Or. 407, Add. 7920, Or.1161**), Nailî Divanı (**Add. 7919**), Bosnalı Sâbit Divanı (**Or. 1160**), Nedim Divanı (**Or. 2836**), Şeyh Galip Divanı (**Add. 23985**), Nef'î Divanı (**Add. 7935**), Usulî Divanı (**Add. 7917**), Hevâî Divanı (**Or. 3290**), Sırrî Divanı (**Or. 3290**), İshak Çelebi Divanı (**Or. 1154**), Azmizâde Hâletî Divanı, Kâfzâde Fâizî (**Or. 1156**), Riyazî Divanı (**Or. 1156**) vb divanlar da Batı Türkçesinin Osmanlı-İstanbul sahasını temsil ederler.

Rıza Nur ve eserleri

Bu bölümdeki eserler Rıza Nur külliyyatından oluşmaktadır. Rıza Nur 1935 yılında, yazmış olduğu bütün eserleri bir şartname mektubu ile British Museum'a göndermiştir. Malum olduğu üzere

British Museum'daki yazma eserler daha sonra British Library'e aktarılmıştır. Rıza Nur şartname mektubunda eserlerinin 1960 yılına kadar yayımlanmamasını talep etmiştir.

Addenda (Rıza Nur Yazmaları)

Or. 12588

El yazması Rıza Nur'un tüm eserlerini bir arada ihtiva etmektedir.

Or. 12589

1929 yılında kaleme alınan el yazması Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası isimli eseri ihtiva etmektedir.

Or. 12590

1929 yılında kaleme alınan el yazması Şiirlerim ve Nesir ve Makalelerimden Birkaçı isimli eseri ihtiva etmektedir.

Or. 12591

1929 yılında kaleme alınan el yazması Hayat ve Hâtırâtım isimli eseri ihtiva etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bünyesinde milyonlarca belge ve yazma eser barındıran British Library, Türkçe yazma eserler bakımından da zengin bir kütüphanedir. Dünyanın ikinci büyük kütüphanesi olarak bilinen British Library'deki Türkçe yazma eserlerin sayısı kabaca 4000 civarındadır. Ama mecmualar ve bazı yazmalar birden çok yazmayı içinde barındırdığı için bu rakamı daha yukarılara da taşıyabiliriz. Bunun için kütüphanede kayıtlı her envanterin dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Runik harfli Göktürkçe metinlerden, Tanzimat dönemi yazarlarından Ziya Paşa'nın mektuplarına; Eski Uygur harfli Mani inancı metinlerinden Harezmi Türkçesi ile kaleme alınmış Rabguzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sına; Zemahşeri'nin Mukaddimetü'l Edeb sözlüğünden Senglah Lügatı'na, Abuşka Lügatı'na, Ali Şir Nevaî eserlerinden, Balıkesirli Zâti'ye; Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Şah İsmail Divanı'na; Âşık Paşa'nın Garibnâme'sinden Babur'un hatıratlarına; Sultan Veled'in Türkçe şiirlerinden Fakih Ahmed'in eserlerine; Şeyhi'nin Hüsrev ü Şirin'inden Harezmi'nin Muhabbetnâme'sine; Sultan Alparslan'ın mektuplarından Safevî ve Osmanlı sultanlarının mektup ve fermanlarına; Türkmen milli şairi Mahtumkulu Divanı'ndan yine bir başka Türkmen şair Bayram Han Divanı'na; tasavvuftan musikiye, şarkılara; Kuran tefsir ve meallerinden matematik, astronomi, fizik eserlerine; Yunus Emre'den Esrar Dede'ye; Ahmet Paşa'dan Şeyh Galib'e; Âşık Ömer Divanı'ndan Bayburtlu Zihni'ye; Orta Asya tarihinden Anadolu tarihine, Tarih-i Reşidî'den Tarih-i Râşid'e; Keçecizâde İzzet Molla Divanı'nından Fitnat Hanım Divanı'na, Enderunlu Fazıl Divanı'ndan Râsih-i Enderunî Divanı'na; Niyazî Mısri şiirlerinden Kırımlı Rahmi Efendi'nin şiirlerine çok geniş ölçekte Göktürk-Uygur-Arap-Latin-Kiril harfli Türkçe eserleri muhafaza eden British Library kültür ve edebiyat tarihimiz için önemli bir merkezdir.

British Library'deki bütün Türkçe yazma eserler için hazırlanmış ve tüm eserleri ihtiva eden bir katalog bulunmamaktadır. Kütüphanedeki Türkçe yazmalar ilk olarak İngiliz oryantalist, gezgin ve antikacı **Claudius Rich (1787-1821)** tarafından yapılmıştır. 118 varaktan oluşan bu katalog çalışması neşredilmemiştir. 33x20 cm boyutlarındaki bu ilk Türkçe yazma eserler kataloğu Claudius Rich tarafından toplanan Türkçe yazmaları içermektedir. Katalog esasen British Museum'da bulunan Add. 7830-7939 arasındaki eserleri ihtiva etmektedir. Toplam 109 adet Türkçe yazma eseri içeren bu katalog 1888 yılında Charles Pierre Henry Rieu (1820-1902) tarafından yapılan ikinci katalogun temelini oluşturmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22

British Library'deki Türkçe yazma eserler üzerine yapılan İkinci katalog çalışması 1888 yılında, bölüm sorumlusu İsviçreli oryantalist **Charles Pierre Henry Rieu (1820-1902)** tarafından yapılmıştır¹³. Charles Pierre Henry Rieu daha önce Claudius Rich'in hazırlamış olduğu Add. 7830-7939 numaralar arasındaki 109 adet Türkçe yazmayı kataloguna dahil etmiştir. Aslen Arapça-Farsça hocası olan Charles Pierre Henry Rieu kütüphanenin Farsça yazma eserler katalogunu da hazırlamıştır. Yapılan bu çalışmada ele alınan Türkçe yazma eser sayısı 483'tür. Bu çalışmadan yaklaşık 70 yıl sonra, 1958 yılında Gallerli (Welsh) oryantalist **Glyn Munro Meredith-Owens (1921-1997)** tarafından hazırlanan el listesi (handlist) çalışmada verilen bilgiler sadece eser adı ile sınırlı kalmıştır¹⁴. Meredith-Owens kütüphanedeki Türkçe yazma eserlere ayrı bir ilgi gösterdiği için Farsça yazma eserlerin minyatürlerini ayrıca yayınladıktan¹⁵ sonra içinde minyatür barındıran Türkçe yazma eserlerin minyatürlerini de derlemiştir¹⁶. **Glyn Munro Meredith-Owens** 1968 yılında da British Library'deki Farsça yazma eserlerin bir el listesini hazırlamıştır¹⁷. Zeki Velidi Togan, 1954-56 yılları arasında Londra'da bulunduğu dönemde ilgili kütüphanenin yazma eserlerinden 500 kadarını, o zaman British Museum Şark Yazmaları müdürü olan Meredith-Owens'in yardımı sayesinde, tek tek görüp incelediğini söyler. (Togan, 1959-1960, s. 133) British Library'nin Asya ve Afrika yazmaları bölümünde çalışmış olan ve Türkçe yazma eserlerin katalog ve el listesini hazırlayan uzmanlardan **Charles Pierre Henry Rieu (1820-1902)** ve **Glyn Munro Meredith-Owens (1921-1997)** Farsça ve Arapça uzmanıdır. Kütüphane envanterlerine giriş yapılan yazma eserlerin ilk kaydedildiği defterde "yazma eserin dili" için yazılan bilgiler yer yer karışmaktadır. Türkçe bir eser Arapça veya Farsça olarak defter kaydına geçmiş olabiliyor. Bu durum daha çok müellif veya müstensih bilgileri eksik ve ismi pek duyulmamış eserlerde karşımıza çıkmaktadır.

Bu kişilerin Arapça-Farsça uzmanı olduğu halde Türkçe yazma eserler üzerinde de çalışmalar yapmış olması ayrıca takdire şayandır. **Glyn Munro Meredith-Owens** tarafından Âşık Çelebi'nin British Library'de muhafaza edilen Meşâirü's-Şuârâ (Or. 6434) adlı eseri üzerine yapılan çalışma¹⁸ edebiyat tarihimizde önemli bir yer tutar. Bu kıymetli çalışmanın Türkiye'deki bazı kaynak atıflarda basım yeri olarak sehven London olarak gösterilmiştir¹⁹. Ama normalde eserin baskı yeri Cambridge'dir.

Merhum Fahir İz hocadan Türkçe ve klasik edebiyat dersleri aldığı söyleyen²⁰ **Glyn Munro Meredith-Owens (1921-1997)** esasen Cambridge Üniversitesi Arapça-Farsça mezunudur. İran'da kaldığı sürece Azerbaycan Türklerinden duyduğu Türkçe kelimelere merak duyarak ve mesleği gereği Türkçeye ilgi duyduğunu ve kendi başına Türkçe öğrenmeye gayret ettiğini belirtmektedir²¹.

2000'li yıllara gelindiğinde M. İsa Waley tarafından hazırlanan küçük çaplı el listeleri²² de **Glyn Munro Meredith-Owens**'in hazırlamış olduğu el listesi çalışmasından çok da farklı sayılmaz.

¹³Charles Rieu, Catalogue Of The Turkish Manuscripts In The British Museum, London, 1888.

¹⁴ Glyn Munro Meredith-Owens, Temporary Handlist of Turkish MSS., 1888-1958, The British Library Publishing Division, London, 1959.

¹⁵Glyn Munro Meredith-Owens, Persian Illustrated Manuscripts, The British Library Publishing Division, London, 1965.

¹⁶ Glyn Munro Meredith-Owens, Turkish Miniatures, The British Library Publishing Division, London, 1970.

¹⁷ Glyn Munro Meredith-Owens, Handlist of Persian Manuscripts, 1895-1966, The British Library Publishing Division, London, 1968.

¹⁸ Glyn Munro Meredith-Owens (Editor), Mesa'ir Us-su'ara or Tezkere of 'Asik Celebi- E.J.W.Gibb Memorial Lecture, Gibb Memorial Trust, Cambridge, 1965.

¹⁹ Mustafa Uzun, "Tezkire (Türk Edebiyatı)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 41, sayfa: 69-73, İstanbul, 2012.

²⁰ Edibe Dolu, "Âşık Çelebi ve Bir İngiliz Müsteşirî", Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 5, sayı: 11, 1 Aralık 1969.

²¹ Edibe Dolu, "Âşık Çelebi ve Bir İngiliz Müsteşirî", Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 5, sayı: 11, 1 Aralık 1969.

²² M. İsa Waley, Islamic Manuscripts in Eastern Turkic Languages in the British Library, Unpublished Handlist, London, British Library. M. İsa Waley, Ottoman Manuscripts in the India Office Library Collection, Unpublished Handlist, London,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22

Sanskritçe uzmanı İngiliz oryantalist **Lionel David Barnett** (1871-1960) tarafından hazırlanan bir katalogda²³ Göktürk ve Uygur Türkçeleri ile yazılmış bazı eserlere yer verilmiştir.

British Library'deki Türkçe yazma eserler muhteva bakımından çok çeşitlilik gösterir. Divanlar, mesneviler, mecmualar, tıp eserleri, musiki eserleri, ansiklopediler, tarih kitapları, diplomatik yazışmalar, fermanlar, hatıratlar, coğrafya eserleri, matematik, fen, astronomi, inanç, tasavvuf, İslam, İncil, Kuran, tefsir, siyasetname, gramer, dil, edebiyat, antoloji sahasında binlerce yazma eser araştırmacıları beklemektedir.

Kütüphanede muhteva bakımından dikkat çeken bir husus da tasavvuf konulu eserler ve edipleridir. Mevlevî edipler ve Mevlevîlik üzerine yazılmış eserlerin yanı sıra müellifi veya müstensihisi Mevlevî olan eserler de vardır. Akif el-Mevlevî olarak da bilinen Selanikli Hasan Âkif Divanı Or. 11198 katalog numarası ile muhafaza edilmektedir. Mustafa Sâkib Dede'nin (vefatı: 1735) Mevlevîlik yolu üzerine kaleme aldığı **Sefine-i Nefise-i Mevleviyân** adlı biyografik eseri Or. 14327 katalog numarası ile saklanmaktadır. Bu eserin müstensihisi ise Nakşibendî yoluna mensup Hafız Osman Nakşibendî'dir. Or. 4111 numarada kayıtlı olan **Reşahât Ayn el-Hayât** adını taşıyan bu eser Nakşibendî velilerinin hayatlarını anlatır. El yazması, Mehmet Maruf tarafından Türkçeye H. 1191 (M. 1777-8) yılında tercüme edilmiştir. Or. 12119 numaralı yazma eser, Tuhfetü'l-İrşâd adlı eseri ve Rızaeddin Beşiktaşî Nakşibendî Divanı'nı ihtiva etmektedir. Or. 7061 numarada kayıtlı **Tezkire-i Mevlevî** adını taşıyan eser Seyyid Esrar Dede tarafından 19. yüzyılda kaleme alınmıştır ve Mevlevî dervişlerinin hayatlarını anlatmaktadır. Or. 7139 numaralı yazma eser H. 1199 (M. 1784-85) yılında istinsah edilmiş olup Mesnevi üzerine manzum biçiminde yazılmış bir şerh olan **Hall-i Tahkikât** ya da **Cezîret-i Mevlevî** adlı eserin farklı bir nüshasını ihtiva etmektedir. Or. 7578 numaralı yazma eser H. 1137 (M. 1724-25) yılında istinsah edilen el yazması, İsmail Hakkı'nın kaleme aldığı **Silsilenâme-i Celvetiye** adlı eseri içermektedir.

Kütüphanede muhafaza edilen yazma eserler üzerine yapılan ve yapılacak müstakil çalışmalarla ilgili yazma eser hakkında daha kapsamlı bilgilere ulaşmak mümkündür. Mevcut katalog çalışması veya el listelerinde verilen bilgiler sınırlı ve muhtasardır.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti, "Türk Şivelerinin Tasnifi", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 10, İstanbul, 1953, s. 59-139.
- Barnett, Lionel David, Preliminary, List of Manuscripts in Languages of Central Asia and Sanskrit, Unpublished Handlist, London, British Library.
- Benzing, Johannes- Menges, Karl Heinrich, "Türk Dillerinin Sınıflandırılması", *Tarihî Türk Şiveleri* (editör: Mehmet Akalın, makaleyi çeviren: R. Küçükboyacı), Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
- Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 42-44.
- Dolu, Edibe, "Âşık Çelebi ve Bir İngiliz Müsteşriki", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 5, sayı: 11, 1 Aralık 1969.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 7. Baskı, Ankara, 2009.

British Library. M. Isa Waley, Chaghatay Manuscripts in Eastern Turkic Languages in the British Library, Unpublished Handlist, London, British Library.

²³ Lionel David Barnett, Preliminary, List of Manuscripts in Languages of Central Asia and Sanskrit, Unpublished Handlist, London, British Library.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22

- Ferrard, Christopher, "Gibb, Elias John Wilkinson", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Diyanet Vakfı, Yayınları, İstanbul, 1996, s.64-66.
- Mansuroğlu, Mecdut, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının İlk Mahsulleri" TDED I, s.10-13.
- Mansuroğlu, Mecdut, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.: 765, İstanbul, 1958.
- Mazıoğlu, Hasibe, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerife*, TDK Yay., Ankara 1974.
- Meredith-Owens, Glyn Munro (Editor), *Mesa'ir Us-su'ara or Tezkere of 'Asik Celebi-* E.J.W.Gibb Memorial Lecture, Gibb Memorial Trust, Cambridge, 1965.
- Meredith-Owens, Glyn Munro, *Handlist of Persian Manuscripts, 1895-1966*, The British Library Publishing Division, London, 1968.
- Meredith-Owens, Glyn Munro, *Persian Illustrated Manuscripts*, The British Library Publishing Division, London, 1965.
- Meredith-Owens, Glyn Munro, *Temporary Handlist of Turkish MSS., 1888-1958*, The British Library Publishing Division, London, 1959.
- Meredith-Owens, Glyn Munro, *Turkish Miniatures*, The British Library Publishing Division, London, 1970.
- Özbay, Özge, *Bursalı Levhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE., Balıkesir, 2013.
- Özkan, Mustafa, *Tarih İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Poyraz, Yakup, "Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi'ne Kayıtlı İlk Doğu Türkçesi (Çağatayca) Yazmaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume 4/16, s. 402-412.
- Rieu, Charles, *Catalogue Of The Turkish Manuscripts In The British Museum*, London, 1888.
- Skjærvø, Prods Oktor, (with Contributions by Ursula Sims-Williams) *Khotanese Manuscripts From Chinese Turkestan In the British Library: a Complete Catalogue With Texts And Translations*. London, British Library, 2002.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Togan, Zeki Velidi, *Londra ve Tahran'daki İslamî Yazmalardan Bazılarına Dair*, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, III (1-2), İstanbul, 1959-1960, s. 133-160.
- Türk Ansiklopedisi*, "Gibb, Elias John Wilkinson", C.17, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1969, s.342-343.
- Uzun, Mustafa, "Tezkire (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 41, sayfa: 69-73, İstanbul, 2012.
- Veled Çelebi-Kilisli Rifat, *Divan-ı Türkî-i Sultan Veled*, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1341-1923.
- Waley, M. Isa, *Chaghatay Manuscripts in Eastern Turkic Languages in the British Library*, Unpublished Handlist, London, British Library.
- Waley, M. Isa, *Islamic Manuscripts in Eastern Turkic Languages in the British Library*, Unpublished Handlist, London, British Library.

Waley, Waley, M. Isa, Ottoman Manuscripts in the India Office Library Collection, Unpublished Handlist, London, British Library.

http://idp.bl.uk/pages/collections_en.a4d Erişim: 02.03.2017.